

17. ASIRDA YAŞAMIŞ AKSARAYLI BİR ÂLİM, ŞAİR VE YAZAR: DÂNİŞÎ ŞA‘BÂN BİN MUSTAFA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE HZ. ALİ’DEN YÜZ SÖZ TERCÜMESİ

Âdem CEYHAN*

ÖZ

Dânişî Şa‘bân bin Mustafa, 17. asırda Aksaray’da doğmuş; devrin mektep ve medreselerinde ilim tahsil ederek kadı olmuş bir âlim ve şairdir. Aksaraylı Dânişî, eserler meydana getirmiş olmasına rağmen belli-başlı biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda adına rastlanmayan, hayatı hakkında bilgi bulunamayan edebî şahsiyetlerden biridir. Onun hayatına dair sınırlı bilgi, ancak kendi eserleriyle hemşehrîsi ve çağdaşı Hasan Rızâî’nin bazı mahallî tanınmış şahsiyetler konusundaki Arapça bir kitabından edinilmektedir. Edebî bilgilere ve İslâmî ilimlere vâkıf olan Dânişî’nin elimizde üç tercümesi vardır: Nesrû’l-leâlî, Sad-Kelime-i Alî ve Hadîs-i Erbaîn tercümesi. Mütercim bu eserlerini sırasıyla 1643, 1647 ve 1651 yılında meydana getirmiştir. Anılan kitapçıklardan ilki, Hz. Ali’nin Arap harfleri sırasınca dizilmiş 275 vecizesinin, ikincisi “Sad Kelime” adıyla meşhur yüz sözünün manzum tercümesidir. Mütercimin bilinen son eseri ise kırk hadisın tercümesi mahiyetindedir. Bu makalede Aksaraylı Dânişî’nin hayat ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *Sad Kelime* tercümesinin yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevrilmiş metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dânişî, Aksaray, Sad-Kelime-i Alî

A SCHOLAR, A POET AND AN AUTHOR WHO LIVED IN THE 17TH CENTURY OF AKSARAY: THE LIFE AND THE WORKS OF DÂNİŞÎ ŞA‘BÂN BIN MUSTAFA AND HIS 100 QUOTE TRANSLATION FROM HZ. ALI

ABSTRACT

Dânişî Şa‘bân bin Mustafa is a scholar and poet, who was born in Aksaray in the 17th century and became kadı after he studied in the schools and madrasahs of the era. Even though Dânişî of Aksaray creates works, similar to the others, he is actually one of the literary persons whose name is not mentioned in certain biographic or bibliographic sources. The limited knowledge about his life can merely be obtained by his own works and an Arabic book which is written by Hasan Rızâî, who is contemporary and fellow townsman of Dânişî, and is about some local famous persons. Dânişî, who is very competent on literary knowledge and Islamic disciplines, has three translation works: the translations of Nesrû’l-leâlî, Sad-Kelime-i Alî and Hadîs-i Erbaîn (forty hadith). The translator produced these works in 1643, 1647 and 1651 respectively. The first one of the above-mentioned works is the translation of 275 aphorisms of Hz. Ali, which are strung in Arabic alphabetical order, the second one is the poetical translation of his one hundred famous aphorisms, which are known as Sad Kelime. The last known work of Dânişî is the translation of forty hadith. In

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com

this article, after giving some information about the life and works of Dânişî, the translation of Sad Kelime will be presented in a transliterated form and also in modern Turkish language.

Keywords: Dânişî, Aksaray, Sad-Kelime-i Alî

Giriş

Edebiyat tarih araştırmacıları, bir veya birden fazla eseri zamanımıza ulaştığı hâlde şuaara tezkireleri, *Şakāyiku'n-Nu'māniye* tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn* ve zeyilleri, *Sicill-i Osmânî*, *Osmanlı Müellifleri* gibi belli başlı biyografik ve bibliyografik kaynaklarımızda bilgi bulunmayan ilmî, edebî şahsiyetlere zaman zaman rastlayabilmektedir. Bunun biyografî, bibliyografya yazan kişilere zaman ve mekân bakımından uzaklık, söz konusu edilmeyen eser nüshalarının fazla yaygınlık kazanmamış olması ve edebî bakımdan başarılı bulunmaması gibi çeşitli sebepleri sayılabilir. Bununla birlikte işaret edilen kaynaklarda kitap hacminde eser sahibi olmayan bazı kadî, müderris, şeyh ve şairlerin de hayat hikâyelerinin varlığı gerçeği göz önünde tutulursa, yer alış veya almayışın değişik sebeplerinin bulunduğu, söz konusu edilmemenin her zaman ehemmiyetsizliğe delil gösterilemeyeceği anlaşılabilir.

İşte elimizde birkaç dinî-edebî kitapçığı bulunan Aksaraylı Şa'bân bin Mustafa da tanınmış biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda hayatı ve eserleri hakkında herhangi bir sebeple bilgi yer almayan edebî şahsiyetlerden biridir. Onun hayatı ve eserleri hakkında 17 ve 18. asır şuaara tezkireleri, Uşşâkîzâde Hasîb (1075-1136/1664-1724) ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin (1078-1144/1668-1731) *Şakāyiku'n-Nu'māniye* zeyilleri gibi eski, *Sicill-i Osmânî* ve *Osmanlı Müellifleri* gibi yeni sayılabilecek biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda bilgi bulunmamakta ancak kendi tercümelerinden yaşadığı asır, adı, babasının ismi, mahlası, doğum yeri, ilmî derecesi ve mesleğı hakkında sınırlı bazı bilgiler edinilmektedir. Dânişî'nin hemşehrilerinden ve çağdaşlarından olan Seyyid Hasan Rızâî'nin (d. 1007/1599- ö. 1080/ 1669'dan sonra) H. 1056/ M. 1646 yılında Denizli'de kadîyken yazdığı *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr* adlı Arapça mensur eserinde de hayatı ve bir tercümesi hakkında bilgiler yer almaktadır.¹ Biz burada Aksaraylı Dânişî'nin meydana getirdiğı üç tercüme ve kopya ettiği bir derleme ile Hasan Rızâî'nin adı geçen biyografik kitabında verdiği bilgilere dayanarak hayatını yazmaya, onun ardından eserleri hakkında bilgi vermeye çalışacak; nihayet *Sad-Kelime-i Alî* tercümesinin metniyle günümüz Türkçesine çevirisini sunacağız.

Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Şa'bân bin Mustafa

Şa'bân bin Mustafa bin Mehmed², 17. asırda yaşamış Aksaraylı âlim, şair ve yazarlarımızdan biridir. Mustafa adlı bir kişinin oğı ve Mehmed (Muhammed) isimli bir zatın torunu olan Şa'bân, babasının (Mustafa) adından ötürü çevresinde “Mim-

¹ Hasan Rızâî, *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr*, Selîmiye- İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, nr. 65, vr. 171a-b.

² Şair, *Sad-Kelime-i Alî* adlı tercümesinin mensur önsözünün sonunda “Dânişî” mahlası ile tanınmış ve Aksaraylı olduğunu, “Şa'bân bin Mustafa bin Mehmed” ismiyle anıldığını belirtir. Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 90b. (Bu eserin bir kopyası, Süleymaniye Ktp. Mikrofîlm Arşivi nr. 3273'tedir). Mütekip atıflarımızdaki yaprak ve sayfa numaraları bu nüshaya aittir.

zâde” (M’nin oğlu) diye tanınırdı.³ Onun Aksaray’da doğduğu bilinmekte fakat hangi tarihte dünyaya geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Kendisi, H. 1061/ M. 1651 yılında derleyip tercüme ettiği *Hadîs-i Erbâin*(kırk hadis)in mensur başlangıcında, Müslümanların “beldeler(i) içinde benzeri yaratılmamış”⁴ Allah’ın birliğine inanan insanların kaleleri arasında Şam ve Bağdad’ı kışkandıracak güzellikte olan zafer yeri Aksaray’da doğduğunu ve aslen orada oturduğunu şöyle belirtir:

“(…) bilâd-ı Müsliminün lem yuhlak mislühâ fi’l-bilâdi ve kılâ‘-ı muvahhidînün reşk-i Şâm ü Bağdâd’ı olan dârü’z-zafer Aksaray’da mevliden ve aslen mütemekkin, bende-i kemîne-i ahkar ve zelle-i kemter Şa’bân bin Mustafa eş-şehîr bi-Dânişî...” (vr. 35a).

Şa’bân bin Mustafa’nın elimizde bulunan eserlerini H. 1052/ M. 1643, 1057/ 1647 ve 1061/ 1651 yılında meydana getirdiğine bakılarak 16. asrın sonlarında veya 17. asrın başlarında doğduğu tahmin edilebilir. Onun öğrenim hayatına dair çokça bilgi yoksa da eserleri, Arapça ve Farsça bildiğini, İslâmî ilimleri tahsil ettiğini göstermektedir. Nitekim kendisinin *Nesrî’l-leâlî* tercümesinin başlangıcında, “min evân-ı tahsili’l-ilmî’l-asîl”, yani esas ilim tahsili çağından söz açması (vr. 57a), sonra H. 1052/ 1643 yılında Konya’da şer’î hükümlerle uğraştığını ifade etmesi (vr. 59a), ilmiye mesleğine mensup olduğunu, kadılık veya müderrislik ettiğini düşündürmektedir. Buradan hareketle şairin çocukluk ve gençlik yıllarında mahallî hoca ve mekteplerde okuduğunu, onun ardından medreselere devam edip icazet aldığını, sonra kadılık veya müderrislik mesleğine girdiğini söylemek, yanlış olmayacaktır. Şa’bân bin Mustafa’nın şiirlerinde kullandığı “Dânişî” mahlası da ilimle alâkasını göstermekte ve ilmiye mesleğine mensup olduğunu düşündürmektedir. Onun *Nesrî’l-leâlî*’yi 1643 yılında şeyhülislâmlık makamında bulunan kişi için uygun bir hediye olmak üzere tercüme etmeyi kararlaştırması da mesleğiyle alâkalı tahminimizi doğrulayıcı mahiyettedir. Bilindiği gibi, Osmanlı tahtında Sultan İbrâhim’in oturduğu bu senede, şeyhülislâmlık makamında, tanınmış divan şairlerimizden Yahyâ Efendi (969-1053/1561-1644) bulunuyordu. Şa’bân bin Mustafa, Hz. Ali’ye ait 280 kadar Arapça sözü elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden *Nesrî’l-leâlî* isimli kitapçığı nazmen Türkçeye çevirip Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’ye iletmeyi düşünmekte; böylece onun alâka ve iltifatına erişmeyi ummaktadır.

Hemşehrisi Hasan Rızâî’nin *Nüzhetü’l-ibrâr...* adlı Arapça eserinde Dânişî hakkında verdiği bilgiler, şairin hayatına dair kendi eserlerinden çıkardığımız bu tespit ve tahminleri teyid etmektedir. Hasan Rızâî, adı geçen eserinde Dânişî’yi “Şair âlim Şa’bân Efendi” diye vasıflandırır ve bu başlığın ardından “Zahirî bilgilerde kuvvetli, ilim ehli ve eser sahibidir; Hz. Ali’nin (Allah onun yüzünü ağartsın) sözleri konusunda tercümesi vardır.” manasında tanıtır. Yine Aksaraylı Rızâî, Müftü Hüseyin Efendi’nin Şa’bân bin Mustafa’yı “kazasker” diye adlandırdığını ifade eder⁵ ki bu kayıt da -eğer tariz maksadı yoksa- şairin çevresinde ilmiyle takdir edilen bir kişi olduğunu düşündürmektedir.

Evlilik çağına geldiğinde evlenen Şa’bân Efendi’nin, Mustafa adlı bir oğlu vardır. Dedesinin ismiyle adlandırılan Mustafa Çelebi, babası gibi ilmiye mesleğini seçerek müderris olmuştur. Dânişî’nin “Derviş Mehmed” isimli bir oğlunun daha

³ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 171a.

⁴ *Kur’an*, Fecr Suresi, 89/8.

⁵ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 171a. (Kenarda).

olduğu bilinmektedir. Konya ve Sakız'da kadılık eden Şa'bân Efendi, birçok gün, yerine "Husrev Paşa imamı" diye tanınan Mustafa Efendi'yi (ö. 1057/ 1647) naib (vekil) olarak bırakır; kendisi Aksaray'da isteyenlere ilim öğretirdi. Mustafa Efendi, 1641 Ağustos'u ile Mart-Nisan 1643 tarihleri arasında Konya kadısıydı.⁶ Hayli verimli sayılabilecek bir şair ve yazar olan Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâî de Şa'bân Efendi'den bazı bilgiler edinmiş; ayrıca hat dersi alarak "tâlik" adı verilen yazı türünü öğrenmiştir.⁷

Dânişî'nin kırk hadis tercümesinden, H. 1061/M. 1651 yılında hayatta olduğu anlaşılmakta fakat nerede ve hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir. Kendi beyanlarından tahminen çıkardığımızı göre müellif bu kırk hadis çevirisini ömrünün son zamanlarında, ahiret hazırlığını artırmak niyetiyle meydana getirmiştir. Onun *Hadis-i Erbaîn* tercümesinin başlangıcında, değerli ömür sermayesinin avarelikle geçen günlerini ve cehaletle boşa giden zamanlarını üzülen hatırlayışından bahsetmesi, sonra Hz. Ali'ye ait "Ömrünün başında kaçırdığımı sonunda ele geçir!.." sözünü anarak az ömürde çok ibadet tahsiline başladığını söylemesi (vr. 33b-34a), bu bakımdan manidar görünmektedir. Mütercim bu cümlelerinden, kırk hadisi tercüme ettiği sırada yaşlı, dolayısıyla ömrünün son zamanlarında olduğu anlaşılmaktadır. İşte Aksaraylı âlim, şair ve mütercim Dânişî Şa'bân Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz bunlardan ibarettir.

Dânişî Şa'bân Efendi'nin Eserleri

Elimizde Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın tercüme mahiyetinde üç eseri bulunmaktadır. Aksaraylı Dânişî, bu eserlerinin yer aldığı mecmuanın başlarında (vr. 27b-32a) Hz. Peygamber'e salâvat getirmenin faziletleri konusundaki kırk hadisi, kısaca *el-Müstetraf* adıyla anılan eserden naklen yazmıştır. Bilindiği gibi, *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf*, Ebü'l-feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî'nin (790-854/1388-1450?) ansiklopedik antoloji niteliğindeki seksen dört bölümden ibaret, Arapça bir eserdir.⁸ Kendisi bu hadisleri dilimize *el-Müstetraf* tan aynen naklettiği ve Türkçeye çevirmediği için bir müstensihlik, başka bir deyişle kopya edicilik vazifesi görmüştür. Aynı mecmuada bulunan ve Dânişî Şa'bân Efendi tarafından tercüme yoluyla meydana getirilen eserleri, tamamlanış tarihlerine göre ele alıp tanıtmaya çalışacağız.

1. Nesrû'l-leâlî Tercümesi

Hayatından bahsederken belirttiğimiz gibi, Dânişî Şa'bân bin Mustafa, Hz. Ali'ye ait 280 civarında Arapça vecizeyi elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden *Nesrû'l-leâlî* adlı kitapçığı, H. 1052 (M. 1643) yılında Konya'da Türkçeye tercüme etmiştir. Tabersî'nin (ö. 548/ 1154) Hz. Ali'ye nisbet edilen bilgece sözler arasından 280 kadar cümleyi seçerek elifba harfleri sırasına göre dizdiği ve bu metne *Nesrû'l-leâlî* (İnci Saçısı) ismini verdiği bilinmektedir. Anılan derleme, Sultan II. Murad

⁶ "Husrev Paşa İmamı" Mustafa Efendi'nin hayatı hk. bilgi için bk. *'Usâqîzâde's Lebensbeschreibungen Berühmter Gelehrter und Gottesmänner des Osmanischen Reiches Im 17. Jahrhundert (Zeyl-i Şakâyık)*, nşr. Hans Joachim Kissling, Wiesbaden, 1965, s. 176-177; Abdülkadir Özcan, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-Şeyhi Mehmed Efendi, Vekayü'l-fudalâ*, İstanbul, 1989, C. 1, s. 206.

⁷ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 171b.

⁸ İbşîhî ve anılan eseri hk. bilgi için bk. Hulûsi Kılıç, "İbşîhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,

devrinde (saltanatı 1421-1451) Kâsım ve Hâfız mahlaslı şairler tarafından farklı zamanlarda Türkçeye tercüme edilmiştir. Yine söz konusu Arapça vecizeler kitapçığını Alî Şîr Nevâî (844-906/1441-1501), Hüseyin Baykara'ya sunmak üzere H. 890/M. 1485 yılında dilimize nazmen çevirmiş ve eserine *Nazmü'l-cevâhir* adını koymuştur. Mustafa bin Şücâ', *Nesrî'l-leâlî*'yi Evrenoszâde Ahmed Bey'in isteğini yerine getirmek için H. 902/ M. 1496 yılında mensur olarak çevirip şerh etmiştir. Söz konusu metnin 16. asırda Mâtemî, Vâhidî, Latîfî, Rıhleî gibi şairler tarafından da Türkçeye nazmen tercüme edildiğini bilmekteyiz.⁹

İşte seleflerinin izinden giden Dânişî, devrin şeyhülislâmına ithaf etmek niyetiyle meydana getirdiği tercümesine 1052 Zilka'desinin birinci gününde (21 Ocak 1643 tarihinde) başlamış ve onu Zilhicce ayının onunda (1 Mart 1643), yani kırk gün zarfında tamamlamıştır. Şair, çeşitli dinî, ahlâkî, sosyal konulara dair fikir, görüş ve tavsiyeleri dile getiren bu Arapça güzel sözleri, "feilâtün mefâilün feilün" kalıbında birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir. Onun Arapça vecizeleri dilimize nasıl tercüme ettiğini göstermek ve bu işteki başarı derecesi hakkında bir fikir vermek için, bir kıt'asını örnek olarak nakledelim. Dânişî, "Çoluk-çocuğunu terbiye et; böylece onlara fayda vermiş olursun" manasındaki *ادب عيالك تنفعهم* vecizesini Türkçeye şöyle tercüme etmiştir:

“İster isen ‘iyâlünje nef’i
Hayr-h`âh ola olmaya bed-h`âh
Edeb öğret ki bâ-edeb olmaz
Râh-ı dîn-i mübînde güm-râh” (vr. 60b)

[Eğer çoluk-çocuğuna fayda vermek istersen, onlara kötülük isteyici değil, hayır isteyici ol! Edep öğret, terbiye ver ki, edepli kişi, hükümleri açıkça belli olan İslâm dini yolunda yolunu kaybetmez...]

Dânişî'nin *Nesrî'l-leâlî*'nin Farsça tercümelerinden faydalanıp faydalanmadığını tespit etmek maksadıyla mukayeseli araştırmalar yaptık. Neticede şairin, Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî'nin H. 746/ M. 1346 yılında meydana getirdiği manzum *Nesrî'l-leâlî* tercümesinden yer yer istifade ettiğini gördük.

Dânişî'nin, Hz. Ali sözlerinin tercümesi olmak üzere yazdığı kıt'alar, şekil ve muhteva yönünden incelendiğinde, bunların hem vezin, kafiye hem de maksadı doğrudüğün ifade bakımından hayli başarılı olduğu söylenebilir. Şair, 275 Arapça vecizeye dair birer kıt'a yazmak suretiyle bazı İslâmî, ahlâkî fikirleri telkin etmiş; insanî ve dinî yönden makbul tavsiyelerde bulunarak muhataplarını iyilik ve güzelliğe özendirmek istemiştir.

Dânişî'nin *Nesrî'l-leâlî* tercümesinin mütercim hattı olduğu anlaşılan nüshası, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.¹⁰ Aynı tercümenin Mısır Millî Kütüphanesi'nde de bir yazma nüshası vardır.¹¹ (Şairin *Nesrî'l-leâlî* ve kırk hadis tercümesini de neşre hazırlamakta ve yakın zamanda yayımlamayı düşünmekteyiz).

İstanbul, 2000, C. 21, s. 376-377.

⁹ Bu tercüme hakkında daha fazla bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara, 2006.

¹⁰ Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 57b-88a. (Bu eserin bir kopyası: Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273).

¹¹ Bu nüshanın tavsifi için bk. *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1987, C. 1, s. 271, nr. 1038.

2. Sad-Kelime-i Ali Tercümesi

Dânişî'nin meydana getirdiği eserlerden biri de *Sad-Kelime-i Ali* tercümesidir. (vr. 88b-101a). *Sad-Kelime-i Ali* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü), Hz. Ali sözleri arasında meşhur Mu'tezile kelâmcısı Câhız'ın (ö. 255/ 869) seçtiği vecizelerdir. Reşîdüddin Vatvat (ö. 578/1182) tarafından *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîrü'l-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib* adıyla Farsçaya çevirdiği, daha sonra Arapça güzel cümlelerle de açıklandığı bilinen bu sözler, 14 veya 15. asırdan itibaren Türkçeye defalarca tercüme edilmiş; çeşitli şerhlere de konu olmuştur. Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'nin halk arasında tanındığını söyleyen ve o cümleleri “kelimât-ı kerîme ve nesâyih-ı celîle” (büyük sözler ve ulu nasihatlar) diye vasıflandırarak öven Aksaraylı Dânişî Şa'bân Efendi'nin, bahis konusu tercümelerin bir kısmından haberdar olduğu, kuvvetle muhtemel görünmektedir. Meselâ, şairin hemşehrisi Seyyid Hasan Rızâî, bahis konusu yüz sözü, H. 1054/ M. 1644 yılında ikişer beyitli kıt'a şeklinde dilimize çevirmiştir. İşte Aksaraylı Dânişî, *Nesrû'l-leâlî*'yi tercüme ettikten beş yıl sonra, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'yi de 1057 yılı Şa'bân ayının ilk gününde (1 Eylül 1647 tarihinde) nazmen çevirmeye başlamış; çalışmasını aynı ayın yirmisinde tamamlamıştır. Şair, yüz sözü yine iki beyitli kıt'alar şeklinde, fakat öncekinden farklı olarak müctess bahrinin “mefâilün feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla tercüme etmiştir.

Dânişî'nin bu eserinin üç bölümden ibaret olduğunu söylemek mümkündür: Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz sözün değerini ve tercüme ediliş sebebinin anlatan mensur başlangıç, vecizelerin kıt'alar hâlinde çevrildiği asıl bölüm, hangi şartlar altında ve dileklerle meydana getirildiğini bildiren kısa bir sonuç. *Nesrû'l-leâlî* tercümesinde olduğu gibi bu eserine de mensur bir takdimle başlayan şairimiz, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve övgüden sonra kitabı yazış sebebinin anlatmış; onun ardından asıl konuya gelerek *Sad Kelime*'yi tercüme etmiş; sözlerini kısa bir manzum sonuç kısmıyla tamamlamıştır.

Mütercimın çevirdiği *Sad Kelime*, Hz. Ali vecizeleri arasında meşhur Arap yazarı Câhız'ın seçtiği yüz sözdür. Câhız tarafından meydana getirilen *Mie Kelime* (Yüz Söz) veya “*Mi'et amsâl Ali bin Ebî Tâlib*” (Ali bin Ebî Tâlib'in Yüz Meseli) isimli derlemeyi Reşîdüddin Vatvat'ın (ö. 578/ 1182) Farsçaya çevirdiğini, daha sonra o tercümesine Arapça izahlar da eklediğini bahsin başında ifade etmiştik. Mukayese sonunda, başka bazı selefleri gibi Dânişî'nin de Reşîdüddin Vatvat'a ait bu meşhur tercüme ve şerhten faydalandığını gördük. Zira mütercim hattıyla olan *Sad Kelime* nüshasının sayfa kenarlarında Arapça vecizeleri yine Arapça şerh (izah) eden bazı cümleler yer almakta ve bunlar Reşîdüddin Vatvat'ın anılan eserinde bulunmaktadır. Ayrıca “el-gitâ, el-ceza', eş-şuh, en-necâh” gibi vecizelerde geçen bazı Arapça kelimelerin manaları da Ahterî Mustafa Efendi'nin (ö. 968/1560-61) Arapça-Türkçe sözlüğünden naklen sayfa kenarlarına kaydedilmiştir.

Mütercim, *Sad-Kelime-i Ali* metin ve tercümelerinde mevcut olmadığı bilinen “Akıllının düşmanlığı, cahilin dostluğundan hayırlıdır” manasındaki خیر من صداقة الجاهل sözü de bir kıt'ayla dilimize çevirmiştir. (vr. 100a). Bunun bir karıştırmadan veya sözlerin sayısını tek rakama (101) çıkarma isteğinden ileri geldiğini tahmin ediyoruz. İfade ettiğimiz gibi anılan söz, *Sad-Kelime-i Ali* arasında bulunmamakta fakat *Nesrû'l-leâlî*'de küçük bir farkla, عدو عاقل خیر من صديق جاهل (Akıllı düşman, cahil dosttan hayırlıdır.) şeklinde yer almaktadır.

Sad-Kelime-i Ali'nin tercümelere konusunda önceki yıllarda yaptığımız bazı yayınlarda, bu meşhur vecizeler derlemesinde yer alan güzel sözlerin muhtevası hakkında topluca bilgi vermeye çalışmıştık. Hz. Ali'ye nisbet edilen sözlerde, “Kişi dilinin altında gizlidir.”, “Cimrinin malını felâket veya vârisle müjdele.”, “İyilikle hür kişi kul-köle edilir.” “İslâm'dan daha yüce bir şeref yoktur.” örneklerinde olduğu gibi ya hayata dair bir gerçek ifade edilmiş veya çeşitli dinî, ahlâkî, sosyal konular hakkındaki fikir ve görüşler dile getirilmiş; doğrudan doğruya yahut dolaylı olarak bazı faziletler telkin edilmiş; kötülükler ise yerilmiştir.

3. Hadîs-i Erbâin Tercümesi

Aksaraylı Dânişî'nin kaleminden çıkmış yazma mecmuada yer alan eserlerinden biri de *Hadîs-i Erbâin* (kırk hadis) tercümesidir. (vr. 27b-57a). Şair, sözlerine o asırlarda telif veya tercüme edilen hemen bütün Müslüman eserlerinde olduğu gibi, besmele, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e dua ve selâmla başlamakta; sonra “emmâ ba'dü” diye asıl konuya gelmektedir.

Şa'bân bin Mustafa, bundan sonra “Kim ümmetim için din işleri konusunda kırk hadisi ezberlerse, yüce Allah onu Kıyamet gününde âlimler, fakihler zümresi içinde diriltir.” mealindeki hadis ve onun farklı rivayet şekilleri üzerinde durur. İşte bu gibi rivayetlerden dolayı ümmetin âlimleri, kırk hadisi bir araya getirip toplamışlardır. Aksaraylı Dânişî de “Hadis rivayet etmek, Allah Resulüne intisab etmektir.” sözü gereğince, Hz. Peygamber'e manen bağlanmayı isteyerek Hicrî 1061 senesi Zilhiccesinin ilk gününde (15 Kasım 1651 tarihinde) kırk hadisi derlemeye başlamıştır. Maksudı, ahirette Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmak ve eserini okuyan değerli dostların dualarını almaktır. Önsözünde hadislerin isnadları sahih, kısa, özlü, ezberlenmesi kolay ve mühim konuları içine alıcı olanlarını seçtiğini ifade eden mütercim, bu derleme ve tercümesi sırasında *Mesâbih*, *Meşârik* ve daha başka hadis kitaplarından faydalandığını da anlatır. Bilindiği gibi, *Mesâbihu's-sünne*, Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden, *Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye...* ise Radıyyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği bir eserdir.

Dânişî, seçtiği kırk hadisten her birini önce nesirle Türkçeye tercüme etmiş; sonra o hadislerin manasını birer kıt'ayla nazmen de dile getirmiştir.

Sonuç

17. asır Osmanlı âlim, şair ve yazarlarından Aksaraylı Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın eserlerinden ikisini, 2006'da yayımlanan *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri* adlı kitabımızda iktibaslarla tanıtmıştık. Dânişî Efendi, Hz. Ali'nin belirli sayılardaki vecizelerini içine alan derlemelerden ikisini de çeviren nadir edebî şahsiyetlerimizden biridir. Çünkü Hz. Ali'ye nisbet edilen güzel sözler konusunda 14 ilâ 20. asrın ilk yarısına kadar telif veya tercüme yoluyla çalışma yapan şair yahut yazarlarımızın çoğu bu hususta bir eser meydana getirmiş; Aksaraylı Dânişî ise hem *Nesrû'l-leâli*, hem de *Sad-Kelime-i Ali*'yi çevirerek iki kitapçık ortaya koymuştur. Onun *Nesrû'l-leâli* ve *Sad-Kelime-i Ali* tercümesi, az sayıdaki nüshalarından anlaşıldığına göre yaygınlık kazanmamışsa da aynı konudaki eserlerin 17. asırda meydana getirilmiş

örnekleri arasında yerini almıştır. Bu tercümeleler, adı geçen iki kitapçıktaki Hz. Ali sözlerinin, Dânişî gibi İslâmî ilimlere vâkıf olduğu görülen bir âlim ve kadı tarafından İslâm kaynaklarına uygun bulunuşu ve bağılı kalınarak dilimize aktarılması bakımından da değer taşımaktadır.

Bu yazıda ilkin şairimizin elimizde bulunan üç eseriyle istinsah ettiği bir metne, ayrıca hemşehrisi ve çağdaşı Hasan Rızâî'nin Arapça biyografik bir kitabına dayanarak hayatı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra *Nesrî 'l-leâli*, *Sad-Kelime-i Ali* ve *Hadis-i Erbaîn* tercümesi adlı eserleri ele alınıp tanıtılmıştır. Üçüncü olarak çalışmanın asıl konusuna ve hacimli kısmına gelinerek Dânişî'nin *Sad-Kelime-i Ali* isimli kitapçığı, müellif hattı yegâne nüsha göz önünde tutularak yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Dânişî, H. 1057/ M. 1647 yılında tamamladığı bu eserinde, Hz. Ali'nin "*Sad Kelime*" (Yüz Söz) diye tanınmış Arapça vecizelerini ikişer beyitli kıt'alar hâlinde, "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Mütercimim bu kitapçığında, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 578/ 1182) *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîrû 'l-mü'minîn Ali bin Ebi Tâlib* adlı Arapça, Farsça eserinin tesirleri görülmektedir.

Şairin manzum eserlerinde yer yer imale, zihaf, kafiye yerine redifle yetinme gibi vezin ve kafiye kusurlarına rastlanmakta; ayrıca ara-sıra maksadı güzel ve düzgün anlatış yönünden bazı pürüzleri de görülmektedir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin Konya, Aksaray gibi ilim, sanat ve edebiyat merkezi İstanbul'dan uzak sayılabilecek şehirlerinde yaşamış kadı Şa'bân Efendi'nin üç dile, dinî ve edebî bilgilere vâkıf, âlim bir şair, meramını nazım ve nesir yoluyla ifâdeye muktedir bir şahsiyet olduğunu belirtmek de gerekir. Dinî-edebî konularda eser sahibi seleflerinin izinden giden şairin, önce *Nesrî 'l-leâli*'yi, ondan bir müddet sonra *Sad-Kelime-i Ali*'yi ve nihayet *Hadis-i Erbaîn*'i tercüme ederek okuyucularına İslâmî inanç, ibadet, ahlâk ve âdâb konularında bazı telkin ve tavsiyelerde bulunduğu muhakkaktır. Çalışmamızda Dânişî'nin hayatı, eserleri hakkında bilgi verilmesi, bu biyografiye ek olarak tercümelerinden birinin yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevrilmesi, böylece hem pek bilinmeyen bir edebî şahsiyetin tanıtılması, hem de Arapça güzel sözlere dair bir manzum tercümesinin çağımız okuyucusunun istifadesine sunulması hedeflenmiştir.

Terceme-i Şad-Kelime-i 'Alî

قال امير المؤمنين علي بن ابي طالب رضي الله عنه

Kelâm-ı hâzret-i ser-çeşme-i velâyet ü dîn

Emîr-i şaff-der-i merdân 'Aliyy-i Bū-Ṭâlib

Cenâb-ı Ḥayder-i Ḥayber-güşâ-yı bî-hemtâ

Hizebr-i rûz-ı veğâ vü ğazanfer-i ğâlib

[Müminlerin reisi Ali bin Ebî Tâlib (Allah ondan razı olsun) dedi. (Bu vecizeler) velilik ve dinin çeşme başı, savaşta düşman saflarını yaran reis, Hayber kalesini açan, eşsiz, yiğit adam, savaş gününün aslanı, galip iri aslan Hz. Ali'nin sözüdür.] (vr. 91 a)

[1] لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا [1]

Eger güşāde ola pūşiş-i ḥayāt-ı cemīl
Ziyāde şey’i müfīd ol[a]maz yaqīniyyāt
Ḥakīkat üzere ebed üstüvārdur dilde
‘Azāb-ı düzaḥ u te’yīd-i lezzet-i cennāt

[Eğer güzel hayatın örtüsü açılrsa, şüphesiz bilinen şeylerle ilgili olarak (iman nurunun artması konusunda) bunun pek fazla faydası olmaz. Çünkü cehennem azabı ve cennetlerin lezzetinin teyidi, gönlümde daima hakikat üzere sağlam bir şekilde bulunur.]

[2] الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا [2]

Buyurdı ḥazret-i maḳbūl-i Ḥaḳ veliyy-i Ḥudā
Bu ḥaḳ süḥanda şaḳın étme iştibāḥ ü mirā
Hemīşe ḥāb ile ḡafletdedür cemī’-i enām
Tamām mergle bīdār olur o dem mevtā¹²

[Cenab-ı Hakk’ın makbul kulu ve dostu (Hz. Ali) buyurdu. Bu doğru sözde şüphe etme ve ona itiraz etme: “Bütün insanlar daima uykuda ve gaflettedir. Ölümler, tam öldükleri zaman uyanırlar...”]

[3] الناس بزمانهم اشبه منهم بآبائهم [3]

Pederleri revişin terk édüp ma‘āza’llāḥ
Mu‘āşıra nazār eyler zamāne ebnāsı
Zamāneye olur eşbeh mütāba‘at étmez
Atası ḥaşletini bi’t-tamām olur nāsī

[Zamane oğulları, Allah korusun, babalarının gittiği (doğru) yolu bırakıp çağdaşlarına imrenerek bakar (şimdiki zaman insanlarına uyarlar). Zamaneye daha çok benzer; babasının, dedesinin (güzel) hasletlerine uymaz; onu tamamen unuturlar...]

[4] ما هلك امرء عرف قدره [4]

Helāk olur mı o merd-i müdebbir ü dānā
Mażīḳa uğramaz ĩmin olur ḥavādişden
Ĝurūr-ı nefisle ifrāta eylemez cūr’et
Vücūdını şaḳınur varḥa-i mebāḥişden

[O tedbirli ve bilgili kişi helāk olur mu? (Hayır! Çünkü) dara düşeceği yerlere

¹² Bu kıt’anın ikinci beytinin sol kenarında Dānişī’nin şu kıt’ası vardır: “Nās itlāk olundığı bu kim/ Âhret emrin oldılar nāsī/ Âdem’e bu denildi anun-çün/ Evvelü’ n-nāsi evvelü’ n-nāsī” (İnsanlara nās denilmesinin sebebi, ahiret işini unutmalarıdır. Onun için Hz. Âdem hakkında şu söz söylendi: İnsanların ilki, ilk unutturandır). Naklettığımız kıt’anın son mısraında ilk olarak Hz. Âdem’in unuttuğuna işaret edilmektedir. Bundan dolayı eskiler, “insân”ın “nisyan”(unutma)dan türemiş olduğunu söylerler.

uğramaz; kazalardan, belâlardan emin olur. Nefis gururuyla haddinden fazla ileri gitmeye cür'et etmez; kendisini tartışma konularının tehlikesinden sakınır.]

[5] قيمة كل امرء ما يحسنه

Meziyyeti ne kadar ekşer olsa insānuñ
Fażîletine göre qadr ü şānı erfa' olur
'Ulüm u dānişine nisbet ile ol şahşuñ
Kemāli gibi kelāmı dañı muşanna' olur

[İnsanın meziyeti ne kadar çok olsa, faziletine göre değeri ve şanı daha yüksek olur. O kişinin ilimlerine ve bilgisine nisbetle olgunluğu gibi sözü de sanatlı olur.] (vr. 91b)

[6] من عرف نفسه فقد عرف ربه

Eger bilürse kişi za'f-ı nefis-i 'ācizini
Tamām kudret-i Ḥallāq-ı bî-zevāli bilür
Cenāb-ı Ḥaqqı haqīqatde anlayan ādem
Ḳuşūr-ı zātını bilmiş olur me'āli bilür

[Eğer insan āciz nefsinin zayıflığını bilirse, fāni, geçici olmayan Yaraticının kudretini tam olarak bilir. Cenab-ı Hakkı gerçekte bilen insan, kendi şahsının kusurunu bilir; meydana gelen neticeyi ve manayı anlar...]

[7] المرء مخبوء تحت لسانه

Nihān olur hüner ü 'aybı merd-i mechülün
Cevāhir-i süḫanı tā ki étmeye ifşā
Müşerref ise eger faẓl ile zihī 'izzet
Degülse ḫubş-ı maḳāli eder anı rüsvā

[Bilinmeyen kimse, söz cevherlerini meydana çıkarmadıkça, onun hüneri ve kusuru gizli kalır. Eğer faziletle şereflenmişse, ne âlâ, ne güzel üstünlük!.. (Faziletle şereflenmiş) değilse, sözlerinin kötülüğü onu rezil eder.]

[8] من عذب لسانه كثر اخوانه

Ḥişāli ḫüb u dili tatlı olsa insānuñ
Birāderān olur ol merde merdümān-ı cihān
Eger ḫilāfı nümāyān olursa tab'ında
Zamāne ḫalkı olur ol leīme düşmen-i cān

[Kişinin ahlâkı güzel ve dili tatlı olsa, dünya insanları onun kardeşleri (gibi dostu) olur. Eğer yaratılışında bunun tersi olursa, zamane halkı o alçağa can düşmanı kesilir.]

بالبر يستعبد الحر [9]

Der-i seḥāyī gūṣād eyle kim kerīmāna
Gūlām-ı ḥalkā-be-gūṣ[-veṣ] muṭī‘ olur aḥrār
Ve ger ne gūlzet ile perveriṣ bula zātun
Muḥibbūḡ olsa daḡı senden eyler istinfār

[Cömertlik kapısını aç! Çünkü hür olanlar, cömertlere kulağı küpeli köle gibi itaatkâr olur. Eğer kendin kabalıkla, sertlikle yetiştirilirsen, dostun olsa bile senden ürküp kaçar...]

بشر مال البخیل بحادث او بوارث [10]

Nice ‘anā ile emvāli cem‘ eder buḡalā
Yémez anı şaḡınur cism içinde cānı gibi
Aḡa ya āfet işābet eder gider yāḡūd
Telef eder vereṣe kendi ḡānumānı gibi

[Cimriler, nice zahmetle malları toplar; onu yemez, bedeni içinde canı gibi korur, esirger. Ya belâ isabet eder, onu yok eder veya vârisler kendi evi-barkı gibi onu harcar!...] (vr. 92a)

لا تنظر الى من قال وانظر الى ما قال [11]

Me‘āyibe nāzar êtme mekārime sa‘y êt
Meḡāsine nigerān eyle merd-i kāmīl isen
Netice bu sūḡanı gör sūḡanvere bakma
Ḡuṣūrı ḡoḡuma al lübb ü maḡzı ‘āḡıl isen

[Eğer olgun insansan, kusurlara bakma; iyiliklere, övülen ahlâka çalıṣ; güzelliklere bak! Netice şu ki, sözü göz önünde bulundur, söyleyene bakma! Eğer akılıysan kusuru araştırma; (sözün) özünü ve içini al!..]

الجزع عند البلا تمام المحنة [12]

Beliyye nāzile olduḡda eyleme cez‘i
Belā ziyāde olur hem seni eder mezmūm
‘Adū ṣemātetı ḡod ḡam gibi müverrim iken
Ṣevāb-ı maḡz-ı Ḥudādan daḡı eder maḡrūm

[Belâ indiḡinde acıyla baḡırıp çaḡırma! Böylece hem belâ artar, hem de (o sabırsızlıkla sızlanıṣ) seni yerilmiş hâle getirir. Düşmanların sevinçli gürültüsü verem edici iken, Allah’ın has mükâfâtından da mahrum eder.]

[13] لا ظفر مع البغى

Nice muzaffer olur bâği vü sitemkārān
Derūnı cevrle mādām kim ola meşhūn
Münakkaḥ ol giderüp levş-i bağy[1] ṭab‘uñdan
Merāma nā’il olup tā ki olasın me’mūn

[Azgınlık ve zalimler, içi eziyetle dolu olduğu müddetçe nasıl başarılı olur?!. Azgınlık pisliliğini yaratılışından giderip temizlenmiş ol ki, muradına erişip emin olasın...]

[14] لا ثناء مع الكبر

Olur mı medḥe sezā ehl-i kibr ü kīn ü ḥased
Zemimesi anı elbette [kim] caḥīme çeker
Tevāzu‘ ehli sezāvār-ı luṭf-ı Mevlādur
Şenāya lāyık odur ‘āḳıbet na‘īme çeker

[Kibirli, kindar ve kıskanç kimseler övgüye lâayık olur mu?!. Kötü hâl ve hareketi onu elbette cehenneme çeker. Alçak gönüllü olanlar, Allah’ın lûtfuna lâayıktır. Övmeye lâayık olan odur; (tevazu) sonunda (sahibini) cennete yükseltir.]

[15] لا ير مع الشح

Şıfat-ı buḥl ü kerem cem‘ olur mı bir dilde
Her ādemī k’ola şuhḥı seḥāyı māni‘dür
Saḥī vü nīk-ḥiṣāl ol ki berr ile iḥsān
Ḳazāyı māni‘ u cümle belāyı dāfi‘dür

[Bir gönülde cimrilik ve cömertlik bir araya gelir mi? Bir insanda cimrilik varsa, o huy, cömertliğe engeldir. Cömert ve iyi ahlâklı ol ki, iyilik ve bağış musibeti engelleseyici ve bütün belāyı gidericidir.] (vr. 92b)

[16] لا صحة مع النهيم

Vücūd-perver olan ‘āfiyet-pezīr olmaz
Ne deñlü āhen ü sengīn ü saḥt olursa teni
Anuḡ ki ‘ādeti kem-ḥordenī ola her dem
Selāmet ile yürür görmez ol ebed miḥeni

[Bedeni ne kadar demir ve taş gibi sert olursa da (çok yiyip içerek) vücudunu besleyici olan, sağlıklı olmaz. Her zaman âdeti az yemek olan kimse, sağlıklı gezer, dolaşır; asla zahmetler görmez.]

[17] لا شرف مع سوء ادب

Şerîf olur mı o kim bî-edeb ola bi'z-zât
O hâşlet ile sa'âdet yüzini görmez hîç
Edeb tarîhına 'azm eyle kim hüdâvendâ
Edîb olan kişi zillet-pezîr olmaz hîç

[Şahsen edepsiz, terbiyesiz olan kimse, şereflî olur mu?!. O huyla hiç saadet yüzünü görmez. Ey efendi, edep yoluna git! Çünkü edepli, terbiyeli olan kişi hiç alçalmaz; hor duruma düşmez.]

[18] لا اجتناب من محرم مع الحرص

Sa'îd o kimse ki âz olmaya vücūdında
Hâriş olan kişi lâ-büd hâramdan kaçmaz
Hâriş çeşmine yeksân olur hâram ü hâlâl
Tama'lar ile gider şubhı şâmdan seçmez

[Bahtiyar, vücudunda hırs ve açgözlülük olmayan kimsedir. Hırslı olan insan, kesinlikle haramdan kaçmaz; onun gözünde haram ve helâl birdir. Açgözlülük ve aşırı isteklerle gider; sabahı akşamdan ayırt etmez.]

[19] لا راحة مع الحسد

Şafâ-yı hâtır ile müsterih olam dâr isen
Derûnuñı edegör 'illet-i hâsedden pâk
'Azâzile hâsedi âfete sebep oldı
Şaķın şaķın meded iyyâk el-hâzer iyyâk

[“Gönül şenliği ile rahat olayım” dersen, içini kıskançlık hastalığından temizle! Şeytanın (Hz. Âdem'i) kıskanması, felâketine sebep oldu. Sakın, sakın, aman (kıskançlıktan) kaçın!]

[20] لا محبة مع لحاج

Lecûc olan kişinüñ hem-nişîn ü aħbâbı
İbâ eder kapusını 'inâd eyler sed
Nihâdı lecc ü dağı imtizâcî bed olanuñ
Nedîmi olma meded hem-nişîni olma meded

[Çekişen ve inatçı olan kimsenin arkadaşı ve dostları, ondan çekinir, nefret eder. Onun kapısını inat kapatır. Sakın, huyu düşmanlıkta inad edip ayak direme ve geçimi kötü olanın arkadaşı olma; aman onunla birlikte oturma!] (vr. 93a)

[21] لا سودد مع انتقام

Siyâdet ister isen ħālîşu'l-fu'âd ol kim
Bu kibr ü kîne éder ol siyâdeti bâtıl
Dilünğdeki sebab-i intikâmı ber-țaraf ét
Ki tâ sen olmayasın şöyle bâtıl ü 'âtıl

[Efendilik istersen, temiz kalpli ol ki, bu kibir ve kin, o efendiliği batıl eder (boşa çıkarır). Kalbindeki intikam sebebini bir tarafa at (yok et) ki, sen öyle batıl, boş ve faydasız olmayasın!]

[22] لا زيارة مع الزعارة

Seni maĥabbet ile zâyir olan iĥvâna
Güşâde-çehre vü 'azbü'l-lisân iĥbâl ét
Daĥı kimesneye bed-ĥ'âh olup 'anîf olma
Şifât-ı lâ'imeden tevbe üzere i'mâl ét

[Seni sevgiyle ziyaret eden samimi dostları güler yüzlü ve tatlı dilli olarak karşıla. Ayrıca kimseye kötülük isteyip sert ve kaba olma! Ayıplanan sıfatlardan tevbe üzere amel et!]

[23] لا صواب مع ترك المشورة

Hemîşe kâr ü fi'âlüm şavâb ola dër isen
Şaĥın müşâveresiz eyleme işünđe 'amel
Cenâb-ı Ĥazret-i Sultân-ı Enbiyâya daĥı
Ve şâvir emr buyurdu Ĥudâ-yı 'azze ve cel

[“Her zaman işim ve fiillerim doğru olsun” dersin, sakın danışmadan iş yapma! Yüce Allah, peygamberlerin sultanı Hz. Muhammed'e (a.s.) “istişare et!”¹³ diye buyurdu.]

[24] لا مروءة لكنوب

Dürüg-gü ola mı ĥiç mürüvvet ehlinden
Seĥâvet ehli kücâ vü dürüg-güy kücâ
Fi'âl-i nîk ü ĥişâl-i cemîle der-vey nîst
Be-bîn tefâvüt-i reh kez kücâst tâ-be-kücâ

[Yalan söyleyen kimse hiç mertlik, insanlık sahiplerinden olur mu? Cömert olanlar nerede, yalan söyleyen nerede?! Onda iyi fiiller ve güzel huylar bulunmaz. Yolun birbirinden farklılığının nereden nereye kadar olduğunu gör!..]

¹³ Bu emir, “Ve işlerde onlarla müşaverede bulun.” (*Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/159) mealindeki ayette geçer.

[25] لا و فاء لملوك

Mülûk nev'inün aqvâl-i bî-vefâlarına
Şadâkat üzre şanup aña i'timâd êtme
Egerçi va'd êdeler sonra 'aksi zâhir olur
Hemîn evvel ü âhîrde i'tikâd êtme

[Hükümdarlar takımının vefasız sözlerini doğru sanıp onlara güvenme! Her ne kadar söz verseler de sonra (vaadlerinin) tersi görülür! Başlangıçta ve sonda inanma!..] (vr. 93b)

[26] لا كرم اعز من التقى

Kerem odur ki kerîmâne ola evzâ'ı
'Azîz ola reh-i takvâda İbn Edhem-veş
Hemîşe zâd-ı mükerrem tuķā durur ebedî
Mu'azzez olmağa sa'y eyle İbn Meryem-veş

[Cömertlik, büyüklük, hâl ve tavırları cömert kişiye yakışır şekilde, takva yolunda İbrahim bin Edhem gibi değerli olandır. Sonsuza kadar her zaman değerli olan azık, takvadır. Meryem oğlu İsâ gibi aziz olmaya çalış!..]

[27] لا شرف اعلى من الاسلام

Cemî'-i izz ü şerefden şerîf olur Müslim
Şaķın vesâvis ile zâyi' êtme İslâm'ı
Cenâb-ı Hâzret-i Hâķķ'uñ tamâm-ı ni'metidür
Muķâfaza yoluna git gözet bu in'âmı"

[Müslüman(lık), bütün değer ve ululuklardan daha şereflidir. Sakın Müslümanlığı vesveseler, kuruntularla kaybetme! O, yüce Allah'ın nimetinin tamamlanmasıdır (kâmil ve eksiksiz hâlidir). O nimeti koruma yoluna git, (edilen İlâhî ihsanı) gözet!..]

[28] لا معقل احسن من الورع

Penâh ister iseñ cümle-i meķâvifden
Veşîķ u sedd-i sedîd ü ķavî vü müstaķkem
Vera' gibi olamaz böyle bir melâz-ı menî'
Vera' gibi olamaz bir ķavernaķ-ı muķkem

[Bütün korkulu yerlerden sağlam, dayanıklı, kuvvetli ve muķkem bir sığınacak yer istersen, vera' ve takva gibi böyle ele geçirilmesi zor bir sığınak olamaz; takva gibi sağlam bir saray bulunamaz.]

[29] لا شفيع انجح من التوبة

Eyā ma‘āṣi-i bisyāra inhimāk êdici
Olur mı tevbe-i şādık gibi şefi‘-i kavî
Ne deñlü ekşer ü a‘zam ise ‘uyüb u zünüb
Mişāl-i zerre kıomaz tevbe-i kıavîm ü kıavî

[Ey çok günahlara düşkün olan, doğru (ve samimî) tevbe gibi kuvvetli şefaâtçi olur mu? Kusur ve günahlar ne kadar çok ve büyükse, dürüst ve kuvvetli tevbe, zerre misali bırakmaz.]

[30] لا لباس اجمل من السلامة

Şiyāb-ı ‘āriyeti köhnelense aña ne ğam
Aña kıabā-yı selāmet libās-ı fāhirdür
Selāmet olmasa şevb-i cedîdi n’eylerler
‘Abā kıabā dükeli şihhat ile dā’irdür

[(İnsanın giyiyip çıkardığı) iğreti elbisesi eskise, bu dert, keder değıil... Sağlık, esenlik elbisesi insan için değıerli bir giyecektir. Sağlık olmasa, yeni giyeceğıi ne yapsınlar? Aba, kaba (sade elbise de üste giyilen kaftan gibi olanı da) hep sağlıkla alâkalıdır.] (vr. 94a)

[31] لا داء اعشى من الجهل¹⁴

Ne ğüne ğaste vü dem-beste olsa bir âdem
Fe-lā-cerem êder elbette bir ‘ilâcı kıabül
Ve lîk dā’-ı cehālet devā-pezîr olmaz
Êderse kıuşiş-i mā-lā-nihāye merd-i cehül

[Bir insan ne tarzda hasta ve sesi-soluğı kesilmiş olsa, elbette bir ilâcı kabul eder (onun ilâçla tedavisi mümkündür). Fakat çok cahil adam, sonsuz çalışıp çabalasa da onun cehalet hastalığıının çaresi, ilâcı olmaz...]

[32] لا مرض اضنى من قلة العقل

Eger kıuşürü ola ‘aql ü intibāhında
Bir âdemün k’odur ezñā cemi‘-i merzādan
Ve ger ne yoğ ise ‘aklı ne‘üzü bi’llāhi
Ħakîkıaten şayılr mülĦakāt-ı mevtādan

¹⁴ Bu vecizenin üstünde şu izah ve hadis kayıtlıdır: مَذْمُومٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِحْمَقُ ابْغَضُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْحَمَقُ

(Ahmaklık yerilmiştir. Allah’ın Resulü s.a.v. buyurdu ki: “Ahmak, yüce Allah indinde insanların en sevilmeyenidir.”) Aynı özdeyişin sol kenarında “Her dert iyileşebilir; fakat ahmaklık, tedavisine güç yetirilemeyen bir hastalıktır” manasında Arapça bir beyitle şu Türkçe mısralar yer alır: “Cehle benzer cihânda derd olmaz/ Katı yohsul cihânda cāhıldür.”

[Eger bir insanın akıl ve uyanıklığında kusuru varsa, bütün hastaların en şifasızı odur... Eğer akli yoksa, Allah'a sığınırız, o, gerçekten ölümlere katılmış sayılır...]

[33] لسانك تقتضيك ما عودته

Lisānı her neye mu‘tād olursa bir kişinüñ
O ‘âdetüñ yine icrāsına éder cür’et
Kelāmı Hālîkî tezkār ise éder tekrār
Maḳālî hezl ise eyler yine aña rağbet

[Bir kişinin dili neye alışmış olursa, yine o âdeti yerine getirmeğe atılganlık eder. Eğer sözü Allah’ı anma ise, onu tekrar eder; lâfi gayrı ciddi, saçma ve uydurma ise, ona yönelir...]

[34] اوحش الوحشة العجب

Nihādı ‘ucb u ğurūr olsa cümle aḥbābı
Anuñ gibiden éderler hemîşe vaḥşet-i tām
Eger maẓîka düşe ḳahr-ı dehr ile nāgeh
Meded-res olmaz anuñ derdine ḥavāşş u ‘avām

[Bir kimsenin huyu, kendini beğenmişlik ve gurur olsa, bütün dostları onun gibisinden her zaman tam kaçınırlar. Eğer zamanın kahriyle ansızın sıkıntılı, dar bir yere düşse, onun derdine seçkin kişiler ve sıradan insanlar yardım yetiştirici olmaz...]

[35] المرء عدو لما جهله

Merātib-i ‘ulemā’ vü maḳām-ı dānāyı
Nice teşaḥḥuş éder merd-i cāhilü’l-aḳdār
‘Ale’l-ḥuşuş ki mechülü ‘ilm ola bi’z-zāt
‘Ulūma düşmen olur hem daḥı éder inkār

[Cahilce değerleri olan adam, âlimlerin derecelerini ve bilgili kişinin makamını nasıl belirleyebilir ki?!. Hele şahsen bilmediği şey ilim olursa, ilimlere düşman olur ve onları inkâr eder...] (vr. 94b)

[36] رحم الله امرء عرف قدره ولم يتعد طوره

Cenāb-ı Ḥazret-i Bārī ola aña yāri
Ki ḳadrini bile hem ṭavrını ri‘āyet éde
Daḥı merāḥim-i Ḥaḳḳa sezā ola dā’im
Maḳāmını bile ḥıfz eyleye ḥimāyet éde

[Değerini bilen ve tavrını gözeten kimseye yüce Allah yardım etsin! Ayrıca, (dilerim ki) makamını bilen, koruyan ve esirgeyen kişi, her zaman Cenab-ı Hakk’ın merhametlerine lâyık olsun!..]

[37] اعادة الاعتذار تذكير للذنب

Eger ki cürm édesin bir haṭā-y-ile nā-gāh
O cürme ma‘zereti iki étmeden ḥazer ét
Zünüb-ı māziyeyi ma‘zeret müzekkir olur
Bu i‘tizāruḡı imdi i‘ādeden ḥazer ét

[Eğer yanılmayla ansızın bir suç işlesen, o suç için mazereti iki kere etmeden sakın! Çünkü mazeret, geçmiş hataları, günahları hatırlatıcı olur. Şimdi bu özür beyanını geri vermekten sakın!]

[38] النصح بين ماأ تفرع

Naşīḥat [ét] édicek sūdmend olur ammā
Bu şart ile k’ola ol pend līk ḥalvetde
Ḥalāyık içre nuşḥ¹⁵ ‘ayn-ı serzenişdür ol
Ḳalur muḥāṭab olan şermlle ḥacāletde

[Nasihat edince faydalı olur ama bir şartla ki o nasihat yalnızken olsun... İnsanlar arasında öğüt vermek, başa kakmanın ta kendisidir. Çünkü öyle bir öğüde muhatap olan, utanır.]

[39] اذا تم العقل نقص الكلام

Tamām kāmil ise ‘aql ü fikri bir kişinün
Ḳalīl olur sūḥanı [ol] sūḥan-dırāz olmaz
Anuḡ ki ‘aqlı dürüst olmaya olup pür-güy
Netīcesiz söze başlar kelāmı az olmaz

[Bir kişinin akıl ve fikri tam olgun olsa, onun sözü az olur; o kimse uzun uzadıya söz söyleyici olmaz. Aklı yerinde olmayan, çok konuşur; sonuçsuz söze başlar; onun sözü az olmaz.]

[40] الشفيح جناح الطالب

Sühūlet ile ḥuşūl-i merām-ı cān ü dile
Diler iseḡ érişe bir tariḡ ile birden
Ḳoma şefi‘ etegin dest-i himmetünnden kim
Cenāḥ olur saḡa zeyl-i şefi‘-i şāfīden

[Can ve gönlün isteğinin kolaylıkla meydana gelmesini, o isteklerin bir yolla birden erişmesini istersen, gayret elinden şefaatchi (aracının) eteğini bırakma! Şifa veren şefaatchinin eteği sana kanat (gibi murada eriştirici) olur.] (vr. 95a)

¹⁵ Buradaki “nush” kelimesi, kullanılan aruz kalıbını aksatıyor. Onun yerine “öğüt” kelimesi kullanılmış olsaydı, vezin aksamazdı.

[41] اغنى الغنى العقل

Ġināya rāciḥ olur merd-i kāmīlū'l-'aqluḡ
Fīrāseti vü zekāsı dirāyeti fehmi
Bu sözde eyleme bir vech ile ḥayāl ü zunūn
Getürme ḥatırına bu maḳāl için vehmi

[Olgun akıllı insanın fīraseti, zekāsı, dirayeti, anlayışı, zenginlikten üstün olur. Bu sözde bir şekilde hayal ve zanlarda bulunma; bu söz için hatırına kuruntu getirme!]

[42] الطامع فى وثاق الذل

Ṭama'-kūnende olur bend-i zūll ile maḳḥūr
Ḥarīṣ olan nice ḥor u zemīm ebter ise
Reṣīd olan ne ḥarīṣ ola vü ne ḥod ṭammā'
Ḳanū' ola ne ḳadar efḳar u muḥaḳḳar ise

[Hırslı olan ne kadar hor, kötülenmiş ve anılacak iyiliği kalmayan kimseyle, açgözlü olan da horluk bağıyla kahredilmiş olur. Doğru yolda giden, akıllı insan ne hırslı olur, ne de çok açgözlü... Ne kadar pek fakir ve hor görülmüşse de kanaatkâr olur.]

[43] نفاق المرء ذلة

Ne deḡlü devlete nā'il olursa ehl-i nifāḳ
O devletün yine encāmı maḥz-ı zilletdür
Egerçi ḥalka nazār mu'teberdür ehl-i nifāḳ
Cenāb-ı Ḥaḳ nazarında baġiz u nekbetdür

[Münafıklar ne kadar baht, nimet ve saadete erişse de o nimet ve saadetin sonu yine horluk, alçaklıktır. Münafıklar, her ne kadar halkın gözünde itibarlı olsalar da Cenab-ı Hak nazarında düşman ve aşağıdır.]

[44] نعمة الجاهل كروضة فى مزبلة

Mezābil üzre olan sebzēār-ı bed-būdur
Ṭa'am [ü] ni'met-i cūhhāl-i ḥar-mizāc ü saḥif
Şaḳın anuḡ gibi bir cīfeye toḳunmaḳdan
Éder vücūduḡı zātı gibi keşif ü kenif

[Akı az, eşek huylu cahillerin nimeti ve yemeği, süprüntülerin üstünde olan kötü kokulu yeşillik gibidir. Onun gibi bir leşe dokunmaktan sakın! Senin vücudunu da kendisi gibi yoḡun ve ayakyolu misali eder...]

[45] الجزع اتعب من الصبر

Nevā'ibāta ceza' étmeden şağın ki ceza'
Hakīkat üzere belāya şabırdan et'abdur
Şabır egerçi katı şa'b ü güç dūrür ammā
Nihāyete nazār étseñ ol andan aş'abdur

[Musibetler karşısında telâş ve üzüntüyle ağlayıp sızlamaktan sakın! Çünkü (böyle ağlayıp sızlamak) aslında belāya sabretmekten daha zahmetli ve meşakkatlidir. Gerçi sabır çok zor ve güçtür... Ama sonuna baksan, o (ağlayıp sızlama), ondan daha zordur...] (vr. 95b)

[46] المسؤول حر حتى يعد

Su'āle va'de eden kimseler degül āzād
Ve līk va'dini étmek gerek hemīn ifā
Hilāfa zāhib olursa nifāka gitmiş olur
Münāfiğın yeri ĥod dūzağ içre vā-veylā

[Bir dileğe karşılık vaadde bulunan kimseler, serbest değildir. Ancak vaadini hemen yerine getirmesi gerekir. Onun tersi bir yola giderse, münafıklık (ikiyüzlülük) yönüne gitmiş olur.¹⁶ Münafiğın yeri ise, cehennem içinde çılglık ve feryat...]

[47] أكبر الاعداء اخفاهم مكيدة¹⁷

'Adū-yı ekber odur kim senünle zāhirde
Meveddet üzere olur mekrini éder ihfā
O gizli düşmenün eyle hāzer şikākından
Anı belā-yı ĥafīyle helāk éde Mevlā

[En büyük düşman, görünüşte sana dostça davranan, hilesini gizleyendir. O gizli düşmanın bozuşmasından (zarar vermesinden) sakın! Allah, onu gizli belāyla helāk etsin!..¹⁸]

[48] من طلب مالا يعنيه فاته ما يعنيه

O kim mühimmi degüldür taleb éder anı
Levāzımı olanı fevt éder budur bī-şek
Şoñunda fā'ide étmez nedāmeti ĥayfā
O mañlebe éremez şad-hezār çekse emek

[Kendisi için mühim olmayanı isteyen, gerekli olan şeyleri kaçıırır. Bu,

¹⁶ Burada şu manadaki hadise işaret edilmektedir: “Münafiğın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler; vaad ettiğinde sözünde durmaz; kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.” (*Buhârî*, “İmân”, 24; *Müslim*, “İmân”, 107-108).

¹⁷ Bu vecizenin sağ kenarında şu hadis kayıtlıdır: قال صلى الله تعالى عليه و سلم من عاش بالمكر لا يموت الا بالفقر صدق (Hz. Peygamber s.a.v. buyurdu ki: “Hileyle yaşayan, fakirlikle ölür.” Doğru söyledi).

¹⁸ Dördüncü mısra, günümüz Türkçesine “Allah, onu gizli belāyla helāk eder” şeklinde de çevrilebilir.

şüphesiz(gerçek)dir. Ne yazık ki, sonunda pişmanlığı kendisine fayda vermez. Yüz bin zahmet çekse de o isteğine erişemez.]

[49] السامع للغيبة احد المغتائبين

İşitme gıybet eden kimsenün maķālâtın
Egerçi cevher-i hâliş dağı olursa sühan
Birisi de sen olursun ol iki muġtābuġ
Vücūduñı şaķın imdi bu ġüne ‘illetden

[Her ne kadar söz halis cevher olursa da gıybet eden kimsenin söylediklerini dinleme! (Eğer dinlersen,) o iki gıybet edenin birisi de sen olursun. Şimdi vücudunu (varlığını) bu tarz hastalıktan sakın!]

[50] الذل مع الطمع

Şalāh odur tama‘ı edesin dilūñden dūr
Tama‘ karīnini eyler muhān ü müstaĥķar
Tama‘ ħurūfı mücevvef tama‘ dađı ecvef
Nice bir ola bu şalf bu ġurūr u āzı gider

[Salihlik, iyilik, tamahı, açgözlülüğü kalbinden uzaklaştırmaktır. Tamah, sahibini alçaltır ve hor görülen durumuna düşürür. Tama’ kelimesinin harflerinin içi oyuk; tama’, yani aşırı istek ve açgözlülüğün de içi boştur. Bu kibir, gurur ve açgözlülük ne zamana kadar sürecek?.. O kötü huyları gider!] (vr. 96a)

[51] الراحة مع اليأس

Gider ümīdi kesil ġayrıdan ki Ĥazret-i Ĥaķ
Hemīşe dildeki ümniyyeñi edā eyler
Tamām-ı rāĥata ba‘de‘l-ye‘is olur nā‘il
Merāmı cānib-i Ĥaķdan o kim recā eyler

[Başkasından (bir şey) ummayı bırak; bundan alâkayı kes! Çünkü Cenab-ı Hak daima senin gönlündeki ümidini (hikmetine uygun görürse) yerine getirir. İsteğini Allah tarafından uman kişi, (insanlardan) ümidini kestikten sonra tam rahata erişir...]

[52] الحرمان مع الحرص

Anuġ ki şubĥ u mesā ola ħırşı lā-yuĥsā
Murādına éremez lā-cerem olur maĥrūr
Ne ihtiyāc ki ħırş éde bir naşībe kişi
‘Ale‘l-ĥuşüş k’ola Ĥaķdan muķadder u maķsūm

[Sabah akşam hırsı sayısız olan kimse, istediğine erişemez; elbette mahrum olur. Hele Allah tarafından takdir ve taksim edilen bir nasip konusunda insanın aşırı istekli olmasına ve açgözlülük etmesine ne gerek var?!.]

[53] من كثر مزاحه لم يخل من حقد عليه او استخفاف

Mizāhı çok eden olmaz iki belādan dūr
Birisi hıkd u ḥaseddūr birisi istiḥfāf
Ḥunük odur ki süḥan-gū ola zamānında
Müfīd ü muḥtaşar ola sözi be-şart-ı kifāf

[Çok şaka yapan kimse iki belādan uzak olmaz: Birisi kin tutma ve kıskançlık, diğeri de küçük görme, hafife alma, ehemmiyet vermemedir. Ne mutlu zamanında söz söyleyen, sözü yeterlilik şartına göre manalı, faydalı ve kısa olan kişiye!..]

[54] عبد الشهوة اذل من عبد الرق

Direm-ḥarīde olan ‘abd-i nā-tevānīden
Ezell ü ez’āf olur ol ‘ubeyd-i şehvet-gīr
Raḳīḳ olan giderek ‘ıtk ile muḳārin olur
Esīr-i şehvet olanlar yine zelīl ü esīr

[Şehvetli kulcağız, parayla satın alınmış olan güçsüz köleden daha aşağı ve daha zayıf olur. Köle veya cariye olan, giderek hürriyetine erişir. Fakat şehvet düşkünü olanlar yine hor, itibarsız ve esirdir.]

[55] ظن العاقل كهانة

Edīb ü ‘āqıl olan ḥüsn-i zann ile ekşer
Sözünde kāhin ü aḥter-şinās-ı ‘ālemdür
Muşib olur nice nice işāret étdikce
Kemāl-i ‘aql ile ol cümleden muḳaddemdür

[Edepli ve akıllı olan kişi, çok defa ḥüsn-i zan (iyi zan) ile söylediği sözde kāhin ve âlemin münecimi (gibi)dır. O, birçok işarete buldukça isabet eder; akıl olgunluğuyla herkesten ileridir.] (vr. 96b)

[56] من نظر اعتبر

Fehīm olan kişi nezzāresinde ‘ibretle
Şanī‘-i Ḥazret-i Ḥallāḳını tefekkür eder
‘Abeş nazar mı eder yok yere mevāşi gibi
Mazāhir içre Ḥudā emrini taşavvur eder

[Zeki, anlayışlı olan insan, ibretle bakışında yüce Yaratıcının yaptığı işi düşünür. Davar, koyun, keçi, öküz gibi yok yere boş ve gayesiz bakar mı?! Mazharlar

(İlâhî isim ve sıfatların görüldüğü varlıklar) içinde Allah'ın emrini (işini, buyruğunu) tasavvur eder.]

[57] العداوة شغل

O kim 'adâveti 'âdet éde nihâdında
Belâ vü 'ayn-ı 'anâda telef éder cânın
Derûnı kîneden eyle hâlâş u şâfî ol
Düşürme çâha teni evvel eyle dermânın

[Yaratılışında düşmanlığı âdet eden kimse, ruhunu belâ ve zahmetin ta kendisinde boş yere harcar. İçini, kalbini kinden kurtar ve temiz, samimi ol! Vücudunu kuyuya düşürme; önceden çareyi bul!]

[58] القلب اذا اكره عمى

Ma'âni fehmi için qalbe eyleme zûrı
Kerâhet ile 'amel qalbi mağz-ı kûr eyler
Dağı mütâla'ası kec olur qavîm olmaz
Anuñ ki nazmı rekik ola anı hor eyler

[Manaları anlamak için kalbi zorlama! Çünkü istemeyerek, baskı ile yapılan iş, kalbi sadece kör eder. Ayrıca (isteksiz bir gönlün) okuması ve düşünmesi de eğri olur; doğru dürüst olmaz. Nazmı (tertibi veya vezinli, kafiyeli sözü) kusurlu ve tutuk olmak da insanı hor duruma düşürür.]

[59] الحاسد مغتاط على من لا ذنب له

Hasûd olan kişi elbette [kim] olur dâ'im
Günâhı olmayan insâna merd-i hışm-âlûd
Nedîmi olma hasûd u 'anûd-ı hod-bînûñ
Ki rence vèrmeye tâ tab'uña le'im-i kenûd

[Çok kıskanç olan kimse, elbette günahı olmayan insana daima kızgın olur. Bundan dolayı sen çok kıskanç ve bencil inatçı kimsenin sohbet arkadaşı olma ki, o nankör, asi ve pinti alçak, senin yaratılışına zahmet ve sıkıntı vermesin...]

[60] كفى بالظفر شفيعا للمذنب

Eger zafer bulasın müznib ü günehkâra
Muzaffer olduğun aña şefâ'ate besdür
Cihânda âdem olan cürm ü cünhasız olmaz
Teğâfûl eyle ki 'afv ü himâyete besdür

[Eğer bir suçlu veya günahkâra karşı başarı elde etsen, senin üstünlük kazanman, ona şefaate (günahının bağışlanması için aracılık etmeye) yeter. Dünyada insan olan suçsuz ve küçük kabahatsız olmaz. (O ufak-tefek kusurları) görmezlikten gel ki, (böyle davranış) af ve korumaya yeter...] (vr. 97a)

[61] رب ساع فيما يضره

Nice nice yere sa'y-i belîğ eder âdem
Ve lîk sa'yi yine kendüye eder zararı
Ne kimsenün aña pend étmesi te'sîr eder
Ne men' eder anı kârında nâşihun haberi

[İnsan, birçok yere emek harcayıp gereği gibi çalışır. Fakat çalışması yine kendisine zarar verir... Ne kimsenin ona öğüt vermesi tesir eder, ne de iyilik dileyerek nasihat edenin sözleri onu işinden engeller...]

[62] لا تتكل على المني فانها بضائع التوكي

Ṭayanma dilde olan ârzū-yı bisyāra
Ümîde tekye hemân aḥmaḩun bizā'asıdur
Ümîd-i ḩāḩırına ol ki ittikā étدی
Cehâlet ehlinün ol cāhilâne māyesidür

[Gönülde olan çok isteğe dayanma; çünkü ümide dayanmak, daima akılsız olan kimsenin sermayesidir. Gönlünün ümidine güvenen, cehalet sahiplerinin cahillere yakışan servetidir.]

[63] اليأس حر و الرجاء عبد

Raḩîḩ olur kişi olsa recā-y-ile me'nūs
Ve lîki ye's ile âzād olur daḩı dil-şād
Ümîdi ḩaḩ' eder insān olan ḩalāyıkdan
Recāsı ḩaḩdan olur mā'adāyı kılmaz yād

[İnsan, ümitle alışık olsa, yufka yürekli olur. Fakat ümitsizlikle serbest ve gönlü hoş, sevinmiş olur. İnsan olan, yaratılmış olanlardan ummayı keser; onun ümidi Cenab-ı Hak'tan olur; (istediklerini Allah'tan dileyen kişi, kendisine yardım etsinler diye) başkasını hatırlamaz ve anmaz.]

[64] الادب صورة العقل

Edeb ki şüret-i 'aḩl olduğına reyb olmaz
Kemāl-i 'aḩlı olanlar edebe ri'āyet eder¹⁹
ḩuşūr-ı 'aḩlı olan bî-edeb olur lā-büdd
Cemî'-i kārı edepsiz olup sefâhet eder

[Edebin aklın sureti (alâmeti, yansıması) olduğuna şüphe yoktur. Aklı tam, olgun olanlar, edebi gözetir. Muhakkak ki, aklının kusuru olan, edepsiz, terbiyesiz olur; onun bütün işi edepsiz olur; kendisi akılsızlık eder...]

¹⁹ Bu mısırda vezin aksıyor. "olanlar" kelimesindeki -lar eki çıkarılırsa, aksaklık giderilmiş olur.

[65] لا حياء لحريص

Ḥariṣ olan kişide olamaz ḥayā vü edeb
Naşîḥat eyleseñ étmez naşîḥatuñ ḳabûl
Daḥı ‘inâda düşer yine sūd-mend olmaz
Ḥariṣ olan olur elbette [kim] hemîşe fuzûl

[Hırslı, açgözlü olan kimsede edep ve hayâ olamaz. Nasihat etsen, nasihatını da kabul etmez. Hırından başka inada düşer; yine (öğüdün) faydalı olmaz. Hırslı olan, elbette daima lüzumsuz (haddinden fazla üstünlük taslayıcı, atak) olur.] (vr. 97b)

[66] ²⁰ من لانت اسافله صلبت اعاليه

Mülâyim olsa eger zîr-desti insānuñ
Tamām kendüden a‘lâlara olur maḳhūr
Mu‘îni olmayıcaḳ ḡalib olmaz a‘dāya
Ḥuşūma şanma ki bu vech ile olur manşūr

[Eğer insanın elinin altında bulunan kimseler yumuşak olsa, o, tam kendisinden daha iyi ve yüksek olanlara maḡlûp olur. Yardımcısı olmayınca düşmanlarına galip gelmez. Hasımlarına karşı bu şekilde üstün geleceğini sanma!..]

[67] من اوتى فى عجانة قل حياؤه و بذؤ لسانه

Şabāvetinde edebsizlik étse bir oḡlan
Ki bir şaḳîye dönüp kendin eylese teslîm
Zebānı fāhiş olur hem ḥayâdan olmaz eşer
Daḥı muḥanneş ü cilt ü ḥabîş olur o leîm

[Bir çocuk, eğer küçüklüğünde terbiyesizlik etse ve fena hareketli bir bahtsızta kendini teslim etse, onun hem dili bozuk olur, hem de şahsında hayâdan eser bulunmaz. Ayrıca namert, kalleş, kaba, ayak takımından, pis ve alçak olur.]

[68] السعيد من وعظ بغيره

Sa‘âdet ehli odur mütenaşşılıḡ ola dā’im²¹
Naşîḥatın éde maḳbûl merd-i dānānuñ
Melûl olmaya vā‘iz kelāmına ḳat‘ā
Budur şalāḥı yolu kāmil olan insānuñ

[Bahtiyarlık sahibi, devamlı bilgili adamın öğüdünü kabul edip uslanan, vaizin

²⁰ Bu sözün sağ kenarında mütercimim şu beyti var: “Sühan-ı saht-ı adûdan ne elem Dânişiyâ/ Savt-ı seg dâfî‘-i erzâk-ı gedâyân olamaz” (Ey Dânişî, düşmanın sert sözünden acı ve keder duymaya ne gerek var?! Köpeğin sesi, fakirlerin rızıklarını giderici olamaz...)

²¹ Bu mısradaki vezin aksaklığı var.

sözünden asla bıkmış, usanmış olmayan kişidir. Olgun olan insanın iyiliği, dine bağlılığı ve yolu işte budur...]

[69] الحكمة ضالة المؤمن

Kelām-ı hikmet-i pür-‘ibreti göre mü’min
Alur²² o güm-şüde[y]i hıfz eder hebā étmez
Hemîşe mü’min odur haq kelāmı güş étse
Muḥāfaza eder ol cevheri ibā étmez

[Mümin, ibret dolu hikmetli sözü görse, o kaybolmuşu alır; korur (ezberler); heba (israf ve ziyan) etmez. İnanan insan, daima doğru sözü işitse, tiksizmez; o cevheri muhafaza eder...]

[70] الشر جامع لمساوى العيوب

‘Uyüb u sū’-i fi‘āl-i keşiri cem‘ eyler
O kimse k’ola ḥariş u şaķi vü şerrü’n-nās
Bu nev‘a ḥaşlet-i mezküreye qarın olma
Mahāretün (?) édegör ḥalk içinde ḥayru’n-nās

[Açgözlü, fena hareketli, bahtsız ve halkın şerlisi olan kimse, kusurları ve çok kötü işleri (şahsında) toplar. Bu tür anılmış huy(lar)a sahip olma. Maharetini halk içinde “insanların hayırlısı” olacak şekilde göster!] (vr. 98a)

[71] اذا املقتم فناجروا الله بالصدقة

Çaçan faķir olasız Ḥaķķ ile ticāret édün
‘Aṭāyile şadaķa devleti ziyāde eder
Cenāb-ı Ḥaķ vērür ol tācire hem istiğnā
Hem aña devleti ebvābını güşāde eder

[Fakir olduğunuzda Cenab-ı Hakla alış-veriş edin. Çünkü iyilik etmekle sadaka, devleti (baht, nimet ve saadeti) artırır. Cenab-ı Hak o tacire hem ihtiyaçsızlık verir, hem de nimetinin kapılarını açar...]

[72] كثرة الوفاق نفاق و كثرة الخلاف شقاق

Muvāfaķat çoğ ola āḫiri nifāķa varur
Muḥālefet çoğ ola ‘aķıbet şıķāķa varur
Reh-i ‘adāleti hıfz eyle kim şonı zırā
Ne bā‘iş-i ḥalel-efzā ne ḥod firāķa varur

²² Bu kelime, Arap harfli asıl metinde “Olur” şeklinde yazılmıştır. Biz onu mana gereğince “Alur” biçiminde düzelttik.

[Razı olma ve “peki” deme çok olsa, onun sonu münafıklığa varır. Eğer muhalefet çok olsa, sonunda anlaşmazlık ve bozuşmaya varır. (Uygun bulma ve muhalefet etme konusunda) adalet yolunu koru! Çünkü onun sonu ne bozukluk artırıcı olmaya sebeptir, ne de ayrılığa varır...]

[73] من لان عوده ككفت اغصانه

Mülâyemet êdicek kemterāna her demde
Ḳalır cefāları tahtında anlarıñ her-bār
Kelāmına anuñ aslā itā‘at etmezler
Ma‘āşı müşkil ü hem işleri olur düşvār

[(Bir kimse, emri altında bulunan) küçüklere her zaman yumuşak davranrsa, daima onların eziyetleri altında kalır. Onun sözüne asla itaat etmezler; bu sebeple yaşayışı çetin ve işleri zor olur...]

[74] رب ارباح يؤدى الى الحسران

Çoğ âdemüñ olur ümniyyesinde ḥusrānı
Vücūda gelmez anuñ ârzü-yı pinhānı
Nice cefā çeker âdem vefā ümîdinde
Niçe şükûfe açılmağsızın olur fānî

[Çok insan, ümid ettiği veya istediği şey konusunda hayâl kırıklığına uğrar; onun (içindeki) gizli isteği meydana gelmez, gerçekleşmez... İnsan vefa ümid ederek birçok eziyet çeker. Nitekim birçok çiçek açılmadan yok olup gider...]

[75] رب رجاء يؤدى الى الحرمان

Zamāne içre budur muḳteżā-yı kün-fe-yekūn
Nice recā êdici ‘āḳıbet olur maḥrūm
Recāsı olmaz olur kendi ḥā‘ib ü ḥāsir
Merāma dest-res olmaz daḥı olur mezmūm

[Zamane içinde “Kün-fe-yekūn”ün (“Ol!” dediğinde oluveren Allah’ın iradesinin) gereği budur: Birçok ümid eden kimse, sonunda mahrum olur... Umduğu şey olmaz olur, kendisi hiçbir şey elde edemez; maksadına eli erişmez; ayrıca kınanmış olur...] (vr. 98b)

[76] رب ارباح يؤدى الى الحسران

Ziyān olur nice sūdāgere ümîd-i ribā²³
Ribāya mü‘min-i sāfî ‘amel olur mı sezā
Şenîd eyle bu pendi vü küşiş et ‘amele
‘Amel müyesser êde cümleye Cenāb-ı Ḥudā

²³ Bu kelime, asıl metinde -tahminimize göre- sehven ربا şeklinde yazılmıştır.

[Birçok tüccarın faiz ümidi zarar, ziyan olur. Hilesiz amelli müminin faizle iş yapması uygun olur mu hiç?!. Bu öğüdü işit ve ona göre iş yapmaya çalış! Yüce Allah, herkese (emirlerine uygun) iş yapmayı nasip etsin!]

[77] رب طمع كاذب

Nice nice tama‘uñ āhiri dūrūğa varur
Netice vërmez aña çekdiği ümid-i şedid
Dağı belâ bu ki érmez eli o dil-ḥ‘āha
Ne deñlü cehd-i belîğ eyleyüp éderse ümid

[Birçok tamahın, açgözlülüğün sonu yalana varır. Çektiği şiddetli ümit, ona (umduğu gibi) sonuç vermez. Başka bir belâ da şu ki, ne kadar emek harcayıp gereği gibi çalışıp ümid ederse de gönlünün istediği o şeye gücü yetmez.]

[78] البغى سائق الى الحين

Helâke sâ‘ik olur bağı-yı şüm gitdikce
Şağın buğâta şerik olma kim helâk oldu
Ḥayâtı ‘aksine taḥvîl éder sitemkârî
Bu pendî dutmaz iseñ şübhe étme çâk oldu

[Uğursuz azgınlık, gittikçe helâke götürür. Sakın azgınlara ortak olma ki (bu ortaklık) mahvedicidir. Zalimlik hayatı tersine döndürür. Eğer bu öğüdü tutmazsan, yırtılacağından şüphe etme!.. (İş işten geçtikten sonra yırtınmanın faydası olmayacaktır).]

[79] افقر الفقر الحمق

Cihânda ‘âkıll ü dānâ olan faķîr degül
Ḥamâkat ehli olandur temâm efkar-ı nās
Hezâr şükr Cenâb-ı Kerîm ü Vehhâba
Ki bahşış eyledi bu bendesine ‘akl ü ḥavās

[Dünyada akıllı ve bilgili olan, fakir değildir... Akılsız olan kimse, bütün insanların en fakiridir. Çok kerem sahibi ve bağışlayıcı yüce Allah’a bin şükür ki, bu kuluna akıl ve duyular ihsan etti...]

[80] اكرم الادب حسن الخلق

Edîb ü ekrem odur ḥüsn-i ḥulka küşîş éder
Ki mâh ü sâlle şanma edeb mükemmel olur
Ḥişâl-i nîk naşîb eyleye Ḥakîm-i ezel
Eger muḳadder ise ḥüsn-i ḥulka ekme olur

[Edepli ve pek değerli olan, huy güzelliğine (ahlâkını güzelleştirmek için) çalışır. (O yönde çalışmaksızın) “Ay ve yılın geçmesiyle terbiye mükemmel olur” sanma! Ezel Hakîmi (ezelî hikmet sahibi yüce Allah), iyi huylar nasip etsin! Eğer (Allah tarafından ezelde) takdir edilmişse, huy güzelliği pek mükemmel olur.] (vr. 99a)

[81] اکرم النسب حسن الادب

Kerîm olur nesebinde edîb ü aḥsen olan
Müeddeb ol neseb-i aşla olmağıl mağrūr
Merāma érmege ḥüsnü’l-edeb sebebdür hem
Edeb t̄ariḳını mer’î kılan olur manşūr

[Edepli ve pekiyi olan, soy-sop yönünden değerli olur. Edepli ol; ana, baba tarafının nesline bağıllıkla gururlanma! (Güvenilmeyecek şeye güvenip aldanma)! Ayrıca, terbiye güzelliği isteğe erişmeye vesiledir. Edep, terbiye yolunu gözeten, Allah’ın yardımıyla galip gelir.]

[82] من جرى في عنان امله عثر باجله

‘Înānı zabtını āmāline müsellemeden
Hirās ü bîm olur aḥa ki anı āmāli
Yakın zamān anı çāh-ı helāke tarḥ eyler
Ḳıyās eylemesün zerre ede imhāli

[Dizginini tutmayı ümit ve isteklerine teslim eden(in sonu) korku olur. Çünkü ümitleri, istekleri onu yakın zaman içinde helâk kuyusuna atar! Zerre kadar mühlet verileceğini kıyas etmesin (düşünmesin)!.]

[83] في كل جرعة شرقة و مع كل اكلة غصة

Melāl olur şoḡı dūnyā şarābınıḡ āḫir
Niteki ḡuşşa vü endüh olur ta’āmında
Bedî vü nîk fesād ü şalāḫ der-heme-ḫāl
Ḳarār-ı ḫāl kıyās étme intizāmında

[Dünya içkisinin sonu üzüntü ve sıkıntı olur. Nitekim onun yemeğinde de keder ve tasa bulunur. Bütün hâllerin içinde kötülük ve iyilik, düzelme ve bozulma vardır. Onun düzeninde, intizamında hâlin sürekli aynı şekilde duracağını sanma!]

[84] من كثر فكره في العواقب لم يشجع

Şeci’ olur mı o kim ola ‘ākıbet-endîş
Tefekkür eyleye encām-ı kār-ı düşvārı
Dilîr odur ki dilāverlere göz açdırmaz
Cenāb-ı Ḥaḳḳa tevekkül olur heme kārı

[Sonucu, zor işin nihayetini düşünen kimse cesur olur mu?!. Yürekli, cesur, yiğitlere göz açtırmayan ve bütün işlerinde Cenab-ı Hakka tevekkül edendir.]

[85] اذا حلت المقادير ضلت التدابير

Eger kaçā-yı Cenāb-ı ‘azze ve celle
Olursa bende-i nā-çizi üstüne nāzil
Ne gūne eylese tedbīrini olur gūm-rāh
Ne nev‘a kılsa tedārūk hemīn olur bāṭıl

[Eğer yüce Allah’ın ezelde takdir ettiği hüküm, âciz kulunun üstüne inerse, ne kadar tedbirini alsada o yine yolunu şaşırır; ne türde hazırlık yapsa, bu batıl olur, iş yaramaz.] (vr. 99b)

[86] ²⁴ اذا حل القدر بطل الحذر

Eger muḳadder olan nāzil olsa bir ḳavme
Muḳadder üzre ḫazer êtseler mu‘aṭṭal olur
Netīce bu ki ḫazer dāfi‘-i ḳader olamaz
Hemīşe men‘ u tedārūk ol işde bāṭıl olur

[Eğer bir topluluk için (Allah tarafından) takdir edilen inse, o takdir edilen şeyden kaçınırsalar, (bu kaçınma) boşa gider. Sonuç şu ki, sakınmak, kaçınmak, kaderi giderici olamaz. O işte önleme ve hazırlık, daima batıl olur.]

[87] الاحسان يقطع اللسان

Anuḅ ki ‘ādeti iḫsān ile ‘aṭā olsa
Hemīşe ḫayl-i ‘adūyı zebān-bürīde eder
Aḅa maḫabbet eder dā’imā ṣağīr u kebīr
Ḳulūb-ı nāsı daḅı kendüye keşīde eder

[Bir kişinin âdeti iyilik ve bağış olsa, o, her zaman düşman takımının dilini keser (kendi aleyhinde konuşmasını engeller). Küçük-büyük herkes daima ona sevgi duyar; (iyilik eden kişi) insanların kalplerini de kendisine çeker.]

[88] الشرف بالفضل والادب لا بالاصل والنسب

Şerīf olur edeb ü fażıl ile benī Ādem
Uşūl ile neseb ile degül şerīf olmak
Meziyyet ehli olan sa‘y ile müeddeb olur
Naḳīşa vërmez eb ü cedd ile za‘īf olmak

²⁴ Bu sözün üst tarafında, sahibi belirsiz olan şu iki Türkçe beyit var: “Beyt: İlâhî beni kurtarırsan bu berzahdan/ Bakmayam bu tarafa sad-hezâr fersahdan” (Allahım, eğer beni bu sıkıntılı yerden kurtarırsan, bu tarafa yüz bin fersahdan bile bakmayayım!..) “Beyt: Azîz-i men nice mümkün firâr berzahdan/ Seni kazâ

[Âdemoğulları, edep ve faziletiyle şerefli olur. Şerefli oluş, ana veya baba tarafından atalarla ve nesille değildir. Meziyet sahibi olan, çalışma ile edepli, terbiyeli olur. Baba ve dede (soyu-sopu) yönünden zayıf olmak, ona bir eksiklik ve kusur vermez.]

[89] قلب الاحمق في فمه

Dehānı içre dūrūr ƙalbi aħmaƙuñ zīrā
Zebānına ne gelürse anı éder icrā
Ebed nihān édemez zerre-vār ƙalbinde
Kelām-ı sūd u ziyān ü şavāb ü ĥayr u ĥařā

[Akılsızın kalbi ağzı içindedir. Çünkü ahmak, diline ne gelirse, onu yerine getirir (söyler). Fayda ve zarar, doğru, iyi ve yanlış sözünü hiçbir zaman zerre gibi (küçük ve dar olan) kalbinde gizleyemez...]

[90] لسان العاقل في قلبه

Hemişe ‘ākıl olan merd-i kāmiliñ lā-şek
Nihāde eyledi Mevlā lisānı ƙalbinde
Ki ya‘ni bātıl ü bī-hüdeye zebān açmaz
Nihān olur sözi zīrā zebānı ƙalbinde

[Allah, şüphe yok ki, olgun insanın dilini her zaman kalbinde yerleştirdi. Demek oluyor ki, o, batıl ve boş yere ağzını açmaz. Çünkü onun sözü, dili kalbinde gizli olur...] (vr. 100a)

[91] عداوة العاقل خبير من صداقة الجاهل

‘Adāvet eylese ‘ākıl sen aña çekme elem
Anuñ ‘itāb ü ĥiřābı saña menafi‘ olur
Şaƙın şaƙın ĥazer eyle şadiĥ-ı cāhilden
Ki cāhilüñ süĥanı saña şanma nāfi‘ olur

[Akıllı kişi sana düşmanlık etse, bundan dolayı acı çekme! Onun azarlama, darılma veya hitabı, sana faydalar verir. Sakın, sakın cahil dosttan kaçın!.. Cahilin sözü, sanma ki sana faydalı olur!..]

[92] البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب في العقبى حساب الاغنياء

‘Acīb olur buĥalānuñ ma‘āşı dūnyāda
Ki ‘işreti olur anuñ fakīr ü ‘āil-veş
Velī muĥāsebeye varduğında ‘inda’llāh
Olur ĥisābı baĥlīlūñ ģaniyy-i kāmil-veş

götürür sad-hezâr fersahdan” (Değerli dostum, bu sıkıntılı yerden kaçmak nasıl mümkün olabilir?! İlahî takdir, seni yüz bin fersahtan bile götürür...)

[Cimrilerin dünyada yaşayışı hayret vericidir. Çünkü onların yeme ve içmesi, fakir gibi olur. Fakat Allah indinde hesap vermeye gittiğinde, cimrinin hesabı, tam bir zenginin sorguya çekilmesi gibi olur...]

[93] لسان العاقل وراء قلبه

Lisānı ‘ākılūñ olur verā’-i ƙalbinde
Sūħan zamānını hoş fikir ile şıyānet eder
Ziyānı var ise almaz zebānına sūħanı
Tutar lisānı sūkūta varur ħimāyet eder

[Akıllı insanın dili, kalbinin ötesinde olur. Çünkü o, söz söyleme zamanını iyice düşünerek gözetir. Eğer zararı varsa, sözü ağızına almaz. Dilini tutar; susma yönüne gider; (kötü ve zararlı sözlerden) korur.]

[94] اذا وصلت اليكم اطراف النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر

Eger size ola vāşıl Cenāb-ı Mevlādan
Kemāl-i fazlı-y-ile nev‘-i ni‘met-i ‘uzmā
Edā’-i şükri ƙalīl etmeden ħazer eyleñ
Ki nefret etmeye sizden temāmi-i na‘mā

[Eğer yüce Allah’tan, Onun tam ihsanıyla size pek büyük bir nimet erişirse, şükür vazifesini az yerine getirmekten sakının ki, o nimetlerin tamamı sizden nefret etmesin...]

[95] احذروا نفاار النعم فان كل شارء بمردود

Ziyāde eyle ħazer intizā’-ı ni‘metden
Remīde olsa ni‘am şanma éde yine rücu‘
‘Ale’-d-devām şekür ol bu ni‘met-i Ĥaƙƙa
Ki senden etmeye ihsānını Ĥudā maƙtū‘

[Nimetin koparılıp alınmasından çok sakın! Eğer nimetler ürkse, onların yine döneceğini sanma! Cenab-ı Ĥakk’ın bu nimetine devamlı olarak çok şükredici ol ki, Allah ihsanını senden kesmesin...] (vr. 100b)

[96] قلب الاحمق وراء لسانه

Belīd ü aħmaƙuñ elbette ƙalb-i mekrūhı
Olur verā’-i lisānı aña maƙām ü mekān
Ne gelse nīk ü bed anı zebānına söyler
Tefekkür eyleyemez kim diye bu ‘ayb ü ziyān

[Akılsız ve bön şahsın iğrenç kalbine, dilinin ötesi yer olur. Çünkü ahmak, diline iyi, kötü ne gelse, onu söyler; düşünemediğinden, “Bu kusur ve zararlıdır” diyemez.]

[97] اكثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع

‘Uḳūli müsḳiṭ olur çoḳ ṭama‘ k’ola peydā
Lebīb odur ki bürūḳ-ı ṭama‘dan ola ba‘īd
Ṭama‘ mehālike nezdīk eder eḥibbāsın
Fehīm olur mı bunun gibi bed ‘amelle ‘anīd

[Ortaya çıkan çok açgözlülük, akılları düşürür. Akıllı kimse, tamah (aç gözlülük ve aşırı istek) şimşeklerinden uzak olandır. Tamah, sevenlerini tehlikeli yer veya işlere yaklaştırır. Zeki, anlayışlı insan, bunun gibi kötü bir amelde çok inatçı ve ısrarcı olur mu?!..]

[98] من ابدى صفحته للحق ملك

Yüzin tutarsa ḥaḳ izhārına eger mü‘min
Merām-ı ḥayrına dīl-ḥāhı üzre mālik olur
Kelām-ı ḥaḳdan eger dönse eylese i‘rāz
Fesāda tabi‘ olur lā-meḥāle hālik olur

[Eğer bir mümin, Hakkı (Allah’ın rızasına uygun olanı, doğruyu, gerçeği) göstermeyi seçse, iyi maksadına gönlünün istediği gibi sahip olur. Doğru sözden dönse²⁵, yüz çevirse, bozukluğa uyar; çaresiz helâk olur...]

[99] اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا لقدرة عليه

Ḳaçan ‘adūsına ḡālib olursa bir ādem
Ḥudāya ḥamd ēde ‘afv ēde anı şākir ola
‘Adūsı üzre zafer bulduḡın bile ni‘met
Bu güne ni‘met-i Ḥaḳ şükri üzre dā’ir ola

[Bir insan düşmanına galip olursa, Allah’a hamd etsin, o hasmını affetsin; (böylece galibiyet nimetine) şükredici olsun. Düşmanına karşı başarılı oluşunu nimet bilsin... Bu tarzda Cenab-ı Hakk’ın nimetine şükür üzere dönüp dolaşıcı (devam edici) olsun!..]

[100] ما اضمر انسان شيئا الا ظهر منه في فلتات لسانه و صفحات وجهه

Nihān ēderse nihādında bir murādı kişi
‘Iyān eder anı eṭrāf-ı rüy u güftārı
Mecāl olur mı ki ol ḥālī şaḳlaya dilde
Ya ketm ēde dēmeye kimseye ol esrārı

²⁵ 3. mısradaki “kelām-ı hakdan” terkibi, “kelām-ı Hakdan” şeklinde yazılıp “Allah Kelâmından...” manasında da anlaşılmaya elverişli görünmektedir.

[Eğer insan, bir isteği içinde gizlerse, yüzünün farklı noktaları ve sözleri onu belli eder... O hâli gönlünde saklamaya veya o sırları kimseye söylemeden gizlemeye imkân ve fırsat bulabilir mi?!.] (vr. 101a)

[101] اللهم اغفر من رمزات الالفاظ و سقطات الالفاظ

و شهوات الجنان و هفوات اللسان

Îlâhî zıkr olunan cem‘-i lafz u ma‘nânuñ

İşâret ü saķatâtını eyle ‘afva ķarîn

Dağı ĥatâ ŗhehvâtın vü zışt güftârın

Nüviřte eyleme yâ Rab bi-ĥaķķ-ı Zehrâveyn²⁶

Âmîn yâ Rabbe‘l-‘âlemîn

[Allahım, söylenen bütün söz ve mananın işaretlerini ve yanlışlarını affa mazhar eyle! Yâ Rabbî, ayrıca iki Zehrâ’nın²⁷ yüzü suyu hürmetine günah şehvetlerini ve çirkin sözünü yazma!.. Amin ey âlemlerin Rabbi!..]

Dânişî-i ŗikeste vü beste

Ķalbi mecrûĥ u ķâlıbı ĥaste

Var iken ĥâtırında nice fütür

Dağı ĥüzn ü melâmet-i mevfür

Oldı bu *Şad Kelime* tercemesi

Ħaķ cenâbından ola mekremesi

Ķıl anı zâd-ı âĥiret yâ Rab

Aĥa çekdirme âĥiretde ta‘ab

Yâ Îlâhî ķabüle eyle ķarîn

Bi-ĥaķķ-ı Ħâzret-i Resül-i Emîn

لئن ادركت في نظمي فتورا

و وهنا في بيان للمعاني

فلا تنسب بنقصي انه رقصي

على مقدار تنشيط الزماني

²⁶ Zehrâveyn isminin altında řu Arapça izah var: المراد من زهراوين سورة البقرة و آل عمران (‘‘Zehrâveyn’’den maksat, Bakara ve Âl-i İmrân sureleridir.)

²⁷ ‘‘Zehrâveyn’’ (İki Zehrâ) ismiyle řu mealdeki hadis-i şerife işaret edilmektedir: ‘‘Kur‘ân‘ı okuyunuz. Çünkü o kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaatçı olacaktır. İki Zehrâ‘yı (Bakara ve Âl-i İmrân surelerini) okuyunuz. Çünkü bu ikisi kıyamet gününde iki bulut kümesi veya gölgelik yahut da gökyüzünde kanatlarını açmış saf saf uçan iki alay kuş gibi gelecek ve okuyucularını koruyacaktır. Bakara suresini okuyunuz. Çünkü onu iyice öğrenmek bereket, öğrenmemek ise büyük ziyandır.’’ (Müslim, ‘‘Müsâfirîn’’, 252; Tirmizî, ‘‘Fezâ‘ilü‘l-Kur‘ân’’, 4; Müsned, IV, 361).

Ġarazum pes bu naqş-ı dil-keşde
Bu dur[ur] hâtır-ı müşevveşde

Bu güzergâhda nişâne ola
Bir du‘â etmege bahâne ola

[Kırık dökük, kalbi yaralı ve bedeni hasta Dânişî'nin gönlünde birçok usanç, hüzün, kınanmışlık varken, bu *Yüz Söz* tercümesi meydana geldi... Onun izzeti, keremi (ağırlanması) yüce Allah'tan olsun! Yâ Rabbî, bu eseri (kulun Dânişî için) ahiret azığı eyle! Ona ahirette sıkıntı ve zahmet çekirtme! Ey Allahım, (bu duamı veya eserimi) emin Peygamber (Hz. Muhammed aleyhi's-selâm) hakkı için kabule mazhar eyle!

“Eğer nazımında zayıflık, gevşeklik ve manaların güzelce anlatılması konusunda kuvvetsizlik anlarsan, bunu benim eksikliğime, kusuruma verme! Çünkü benim raksım, zamanımın neşelendirmesi kadardır...” Öyle iken, bu gönül çekici nakış(ları bulunan eserde veya fâni dünya)da maksadım, karmakarışık gönlümdeki (niyet) şudur: Bu geçilip gidilen yerde benim için bir iz, alâmet ve bir dua etmeğe vesile olsun...]

KAYNAKLAR

- ATEŞ, Ahmed *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul, 1968.
- CEYHAN, Âdem *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara, 2006.
- Hasan Rızâî, *Nüzhetü'l-ebrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr*, Selîmiye- İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphânesi, nr. 65.
- KILIÇ, Hulûsi “İbşîhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 21, 2000, s. 376-377.
- KİSSLİNG, Hans Joachim, *Uşâqîzâde's Lebensbeschreibungen Berühmter Gelehrter und Gottesmänner des Osmanischen Reiches Im 17. Jahrhundert (Zeyl-i Şakâyık)*, Wiesbaden, 1965.
- Mes‘ûd bin Ahmed bin Şâdî, *Tercemetü'l-leâli ve Tezkiretü'l-maâli*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 945.
- Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-V, 1987-1992.
- ÖZCAN, Abdülkadir, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri- Şeyhî Mehmed Efendi, Vekayü'l-fudalâ*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.
- ŞEN, Mustafa, “Nüzhetü'l-ebrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr Hasan Rızâî el-Aksarayî”, *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet) 27-29 Ekim 2016*, s. 606-617.
- UÇAR, Hasan, “Hasan Rızâî'nin Nüzhetü'l-ebrâr Adlı Eserinde Aksaray'ın Manevî Şahsiyetleri”, *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet) 27-29 Ekim 2016*, s. 356-373.

